SKAS

2/2003

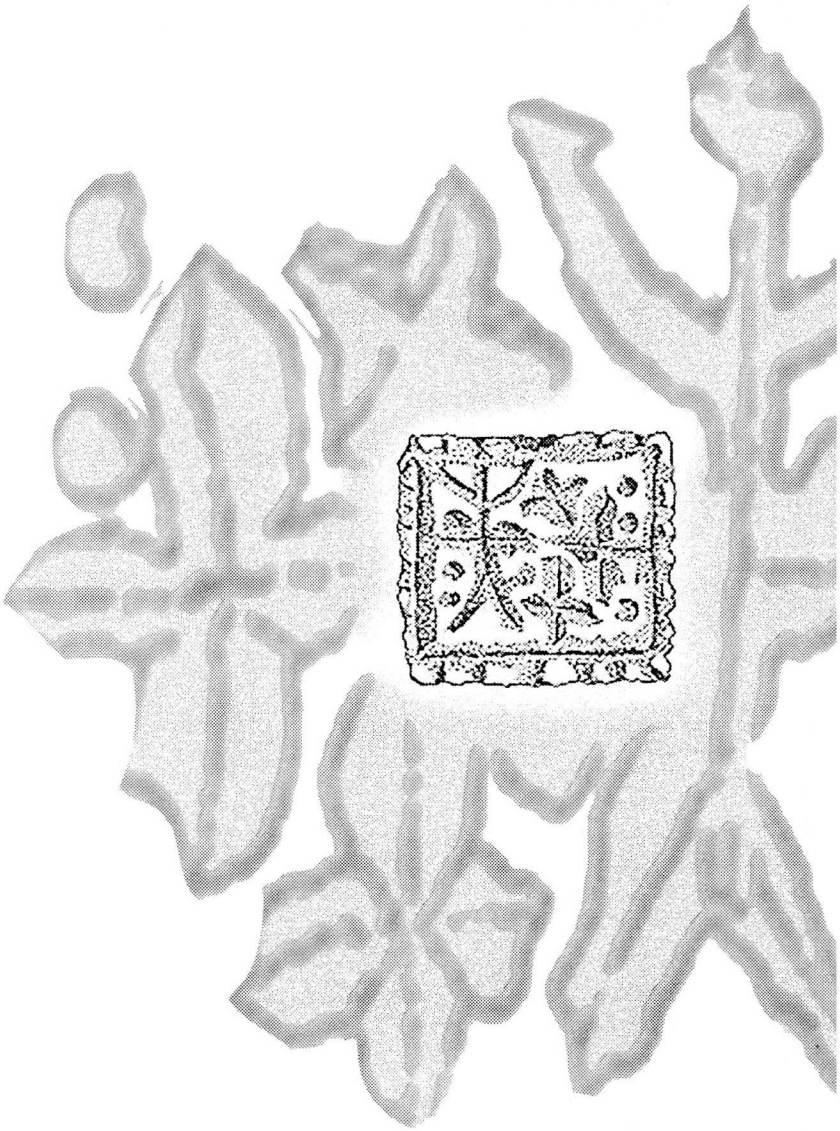

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA

Suomen keskiajan arkeologian seuran jäsenlehdessä julkaistaan tietoa yhdistyksen toiminnasta ja keskiajan arkeologiaan liittyvistä seminaareista ja tapahtumista. Lehdessä julkaistaan lyhyitä artikkeleita, kirjojen ja muiden julkaisujen arvosteluja sekä muita keskiajan ja uuden ajan arkeologiaan liittyviä juttuja.

Kirjoittajia pyydetään toimittamaan julkaistavaksi tarkoitettu aineisto päätoimittajalle viimeistään kuukautta ennen lehden julkaisupäivää. Tekstit toimitetaan disketillä tai sähköpostilla (liitetiedostoina) WP, Open Office tai Microsoft Word -muodossa tallennettuina ja ilman tekstiin tehtyjä muotoiluja. Kuvat (viivapiirrokset, mustavalkokuvat, värikuvat ja diat ilman kehyksiä) lähetetään joko alkuperäisinä tai digitaalisina korpulla tai CD-levyllä jolloin ne palautetaan kirjoittajalle lehden ilmestymisen jälkeen. Vain poikkeustapauksina sähköpostilla liitetiedostoina. Mustavalkoiset viivapiirrokset lähetetään GIF-muodossa ja valokuvat JPEG-muodossa (10-laatu). Kuvien tarkkuuden on oltava 300 pistettä tuumalle (dpi). Lehden sähköpostiosoite on skas.lehti@jippii.fi .

Jäsenlehti ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Seuraavan lehden ilmestymispäivä on 15.9 .2003.

Julkaisija: Suomen keskiajan arkeologian seura - Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry
osoite: SKAS c/o Arkeologia, Henrikinkatu 2
20014 Turun yliopisto

Päätoimittaja: Georg Haggrén
Nurmilinnuntie 3 C 26, 02620 Espoo
040-771 5640
georg.haggren@jippii.fi

Taitto: Martti Lampila
Vanhanpappilantie 70, 13300 Hämeenlinna
050-320 1326
vanha.pappila@mail.htk.fi

Toimituskunta: Hannele Lehtonen
0400-537670, hannele-maria.lehtonen@pp.inet.fi
Marianna Niukkanen
040-732 9907, marianna.niukkanen@nba.fi
Jussi-Pekka Taavitsainen
050-576 6187, justaa@utu.fi
Hanna-Leena Salminen
050-5845222, hanna-leena.salminen@utu.fi
Terhi Mikkola
050-5822526, mikkolaterhi@hotmail.com
Tanja Ratilainen
040-579 9974, tratilainen@yahoo.com

Kannen logo: Sarvesta tehty leimasin 1300-luvun lopulta. Åbo Akademin päärakennuksen kaivaukset. Turun maakuntamuseo. Piirros:Anu Lavonen/Turun maakuntamuseo.
Kannen suunnittelu: Mikko Reuna

Pääkirjoitus

Sisällys:

Ulrika Rosendahl
Från stenmur till skärva - den finska herrgårdsarkeologins utveckling under 1900-talet
Sivu 4

Riikka Alvik & Georg Haggrén
Keskiaikainen haaksirikkopaikka Nauvon ulkosaaristossa
Sivu18

Tiina Jäkärä
Paluu Ulvilan Liikistöön - uusien tutkimusten satoa
Sivu 28

Markku Heikkinen
Helsingin Vartiokylän linna osoittautui keskiaikaiseksi
Sivu 34

Terhi Mikkola
Brittiläistä palatsiarkeologiaa
Sivu 43

Tanja Ratilainen ja Mervi Suhonen
Pyhän naisen poluilla, keskiajan kadunkulmissa, kiviseinillä kiipeilemässä
Sivu 46

Tiedotuksia
Sivu 55

Ilmoitus Stratigrafimötestä
Sivu 56

RUOTSIN MATKAN JÄLKEINEN ELÄMÄ

- loppuvuoden 2003 tapahtumia

Kaksikerrosbussillinen seuran jäseniä matkasi huhtikuussa Ruotsiin. Jo matkan aikana moni kyseli seuraavaa kohdetta. Kyselijöille vastattiin, että seuraava ulkomaanreissu toteutuisi vuonna 2005 ja seuralla voi olla tuolloin jo kokonaan uusi johto, jonka käsiä emme halua ennakolta sitoa.

Mutta kuten Ruotsin matkalla olleet ehkä huomasivat, voidaan suunnitelmia muuttaa tilanteen mukaan. Tällaiseen muutokseen tarjoutui tilaisuus, kun Rozentals-seura (Suomi-Latvia kulttuuriseura) kyseli kiinnostusta järjestää yhteinen matka Latvian keskiaikaan. Seuramme hallituksessa tällainen yhteistyö herätti innostusta ja asiaa päätettiin valmistella niin, että matka toteutettaisiin jo vuonna 2004. Nyt kaipaisimme seuralaisten alustavia kiinnostuksen ilmaisuja tällaisen matkan osalta.

Matka Ruotsiin oli varmasti yksi vuoden 2003 tähtihetkistä, mutta ei siinä vielä kaikki. Ensimmäisenä uutena tapahtumana voidaan kertoa Kuusiston kartanolla 5.9.2003 olevasta iltatapaamisesta. Seuramme on mukana Museoviraston järjestämässä illanvietossa, jossa valotetaan Kuusiston piispanlinnan ja kartanon arkeologiaa ja historiaa mukavan yhdessäolon lomassa. Tarkempia tietoja illasta saa Arkeologipäivien tiedotusvihkosesta ja esimerkiksi Museoviraston ja seuramme www-sivuilta.

Marraskuussa pidämme perinteisen syysseminaarin Hämeen linnassa. Ohjelma keskittyy tänä vuonna itse seminaaripaikkaan eli Hämeen linnaan. Elämästä linnan muurien varjossa on ilmestymässä seuran julkaisusarjassa englanninkielinen kirja ja sen sisältöä on tarkoitus valottaa sekä esitelmin että opastetuin linnakierroksin.

Vuosi 2003 päättyy seuran osalta 11.-12. joulukuuta järjestettävään Turun arkeologiaa käsittelevään seminaariin, joka järjestetään yhdessä Turun Maakuntamuseon kanssa Turun linnassa. Kaksipäiväinen seminaari on samalla „Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan“ - kirjan julkistamistilaisuus.

Seuran puolesta toivotetaan kaikille hauskaa lomaa ja kesää, jolloin kannattaa käydä tutustumassa lähiseudun kaivauksiin tai vaikkapa uuteen Museoviraston opastuskeskukseen Laitilan Untamalaan.

KARI UOTILA

FRÅN STENMUR TILL SKÄRVA – DEN FINSKA HERRGÅRDSARKEOLOGINS UTVECKLING UNDER 1900-TALET

Ulrika Rosendahl

INLEDNING

I Finland har ett tjugotal herrgårdar undersökts arkeologiskt sedan 1900-talets början. Gemensamt för dessa gårdar är att de har representerat boplatsen för en landsbygdselit som på ett socialt och ekonomiskt plan skilt sig från det övriga samhället, men de har inbördes varit olika till sin natur. Många av dessa är gamla frälsegårdar, andra kungsgårdar ägda av kronan. Gårdarna har gått under många olika benämningar[1] och tidsmässigt har de representerat allt från medeltid till 1700-tal. Som arkeologiska forskningsobjekt har herrgårdarna också tjänat olika syften, och genom tiderna attraherat forskare av olika orsaker.

Denna artikel är ett försök till att bena ut de trender och syften som präglat den finska herrgårdsarkeologin under 1900-talets lopp, och även diskutera denna forskningsgrens framtidsmöjligheter. Den herrgårdsarkeologiska forskningens historia har inte tidigare explicit tagits upp för granskning, men har i viss mån beaktats i samband med allmänna forskningshistoriska behandlingar av den historiska tidens arkeologi. Till exempel har Karim Peltonen, Georg Haggrén och Marianna Niukkanen behandlat nyare herrgårdsarkeologisk forskning i sin genomgång av 1990-talets historiska arkeologi i Finland (2000 s. 48-50), och Jussi-Pekka Taavitsainen tangerar frågor som berör den äldre herrgårdsarkeologiska verksamheten i en artikel från 1999 (s. 6-8).

Här är dock syftet att fokusera helt på herrgårdar, och kronologiskt redogöra för den, inte helt raka, utvecklingslinje som kan skönjas mellan den första forskningen vid 1900-talets början och den forskning som bedrivs i herrgårdsmiljö i dag.

HERRGÅRDSARKEOLOGINS PIONJÄRER

Stormän och monumentala byggnadsverk har sällan ägnats för lite uppmärksamhet i historieforskningen, och herrgårdsforskningen är definitivt inget undantag. Vid sidan av borgar och slott hörde högadelns privata stenhus, och ruiner av dessa, till de rätt få fornlämningar från historisk tid som redan i ett tidigt skede uppskattades och utforskades.

En av de första som utförde utgräv-

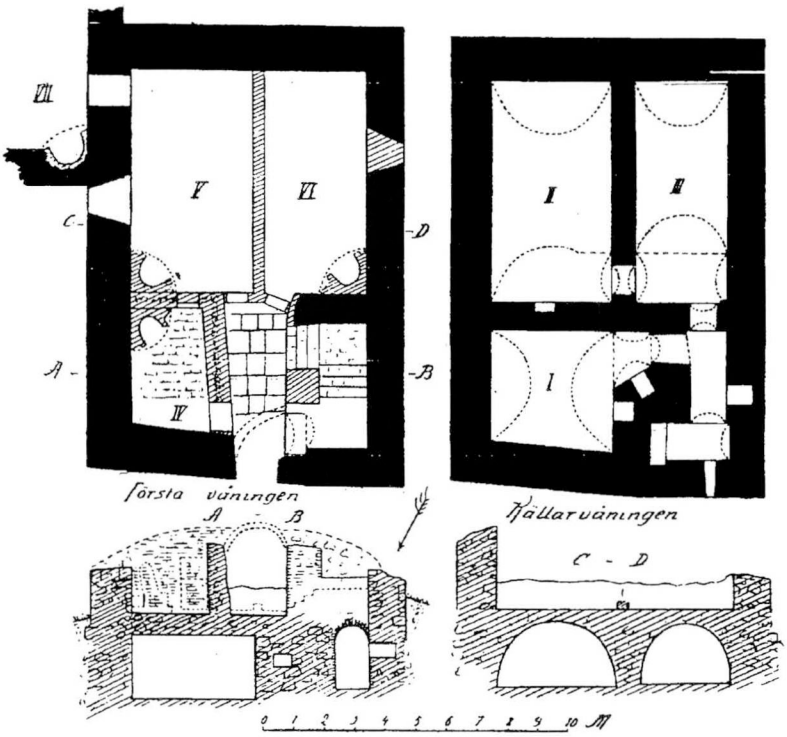

1 LEHTIS:
Det tidiga 1900-talets herrgårdsutgrävningar koncentrerade sig på iakttagelser av stenmurar. På bilden Juhani Rinnes bottenplan av Lehtis i Mietois. (Rinne 1910)

ningar vid herrgårdar var den blivande statsarkeologen Juhani Rinne. Rinne var insatt i den forskning och den litteratur i ämnet som vid denna tid producerades i Skandinavien och på annat håll (t.ex. Rinne 1914 s. 211-212, 1932 s. 88-93). Själva utgrävningstekniken var dock ännu outvecklad. Många av de metoder som idag förknippas med en arkeologisk utgrävning; stratigrafiska iakttagelser, fyndkontexter, nivåkartor etc. lyser med sin frånvaro i Rinnes kortfattade utgrävningsrapporter. Frågan är om man verkligen kan kalla dessa första herrgårdsundersökningar för utgrävningar i den betydelse ordet har i dag. Rinnes projekt var snarare framgrävningar av delvis synliga ruiner, som frigjordes från grus och jord så att det blev möjligt att mäta upp och iaktta dem.

En av de första utgrävningar som Rinne åtog sig var utgrävningen av Stenberga slott i Masku 1908. Stenberga är egentligen ett otypiskt exempel i detta sammanhang, Stenberga var ursprungligen

inte en adelsgård, utan ett biskopsslott, men som ett exempel på Rinnes utgrävningsverksamhet passar det väl in i sammanhanget. I sin bok "Pyhä Henrik – piispa ja marttyyri", som dock gavs ut först 1932, ägnar Rinne trots allt ett kapitel åt Stenberga och publicerar även bottenplans- och profilkartor över ruinerna. (Rinne 1932 s. 73-93)

År 1910 stod Lehtis slott i Mietois i tur för att grävas ut. I utgrävningsrapporten från samma år uppger Rinne att tre källare av gråsten, ett golv av kalkstensplattor och en ugn av tegel blottlades vid utgrävningarna. Bland fynden nämns i förbigående ett svenskt silvermynt från 1549, kakeltegel, gångjärn mm. (MV/HA Messukylä – Mietoinen, kartanot) I sin artikel i Finskt Museum 1910 (s. 53-59) daterar Rinne de utgrävda slottsruinerna till 1600-talet med hänvisningar till byggnadstekniska iakttagelser.

Rinne utforskade också Järppilä i Tövsala, resultaten publicerades 1916. I detta fall var det inte fråga om en utgrävning, av den enkla anledningen att stenhusets murar i detta fall inte täcktes helt av grus och jord, utan kunde iakttas och mätas utan större ingrepp. Behållningen av denna utforskning var bl.a. planritningar över ruinerna på Järppilä, och även i detta fall gjorde Rinne tolkningar utgående från sin byggnadshistoriska kännedom, varpå han daterade två av byggnaderna på platsen till tidigt 1600-tal, och den tredje till ett tidigare byggnadsskede som antagligen inföll på 1500-talet.(Rinne 1916 s. 1-10)

Måhända var det Rinnes utgrävningsverksamhet som inspirerade till att ett par godsägare under 1900-talets första decennium tog initiativ till privata utgrävningar på sina egna gårdar. Agronom Jalmari Meurman på Liuksala gård i Kangasala var 1916 – 1918 i kontakt med Arkeologiska kommissionen då han själv bekostade utgrävningar av den husgrund från tidig modern tid som befann sig i gårdens trädgård. Vid utgrävningarna, som tydligen framskred rätt självständigt utan alltför noggrann kontroll av sakkunniga har lämnat mycket lite material för eftervärlden. Husets stenmur torde dock ha varit iakttagbar i samband med utgrävningen, och grävdes fram vid den samma. (MV/HA Kalajoki – Kangasala, kartanot)

Tjusterby gård i Pernå hör också till de gårdar som grävdes ut tidigt. Utgrävningen utfördes självständigt av gårdens folk 1929 i samband med en restaurering av den gamla källaren från 1500-talets mitt, som en gång varit gårdens karaktärsbyggnads, men som under 1900-talet försätts med en övre våning av trä och har använts som ekonomiebyggnad och potatiskällare. En egentlig rapport över själva utgrävningen finns inte att tillgå, endast en redogörelse över Rinnes kontrollbesök på platsen 1933. Däremot finns det dock en förteckning över de fynd som gjordes i samband med utgrävningen, och som tydligen sänts till Arkeologiska kommissionen för analys, varpå de sedan returnerats till Tjusterby. (MV/HA Pernaja, Pernå, kartanot)

Fynden uppbevaras än i dag på Tjusterby gård och inbegriper retuscherat fönsterglas med blyinfattningar, skärvor av dricksglas, glaserat golvkakel, keramik och diverse järnföremål m.m., i skrivande stund i okatalogiserat tillstånd.[2] I den föremålsförteckning som återfinns på museiverket har man dock koncentrerat sig på endast en del av dessa fynd; järnföremålen och de föremål som anknyter till byggnaden i sig, d.v.s. fönstrens blyinfattningar och golvkaklen.

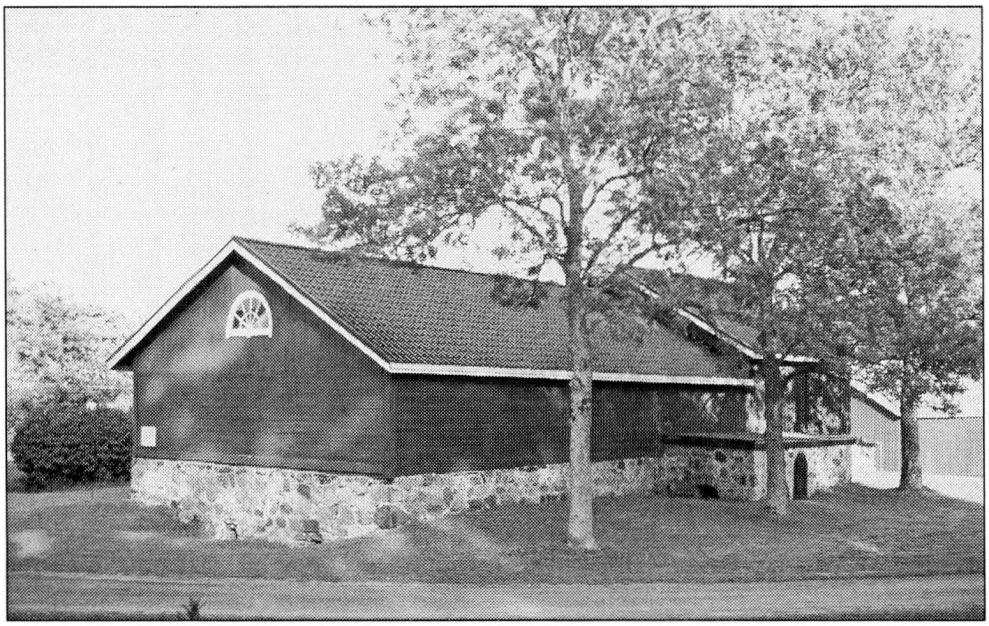

2 TJUSTERBY:
På Tjusterby i Pernå finns den gamla 1500-talsgårdens källare bevarad under en ekonomiebyggnad. År 1929 undersöktes gården arkeologiskt. Foto G. Haggrén 2002.

De första herrgårdsarkeologiska utgrävningarna var byggnadshistoriska undersökningar, och mycket närbesläktade med borgforskningen. Rinne var själv framförallt en byggnads- och borgforskare, som vid sidan av upprätthöll ett intresse för adelsgårdar. I en artikel om Egentliga Finlands adelsslott som han publicerade 1914 framgår det att hans avsikt med att producera denna typ av material är att komplettera sin egen och andras borgforskning (Rinne 1914 s. 192, 211).

De gårdar Rinne intresserade sig för var gårdar från medel- och början av tidig modern tid som uppvisade rester av stenhus. Att endast stenhus togs i beaktande berodde förstås delvis på en önskan om att hitta möjligast välbevarade byggnader att iaktta, men Rinne avfärdar också träbyggnadernas eventuella intresse med att de inte skilde sig nämnvärt sig från de vanliga bondebyggnaderna (Rinne 1914, s.194), vilket enligt det tidiga 1900-talets logik automatiskt minskade deras kulturhistoriska värde.

I vilket fall som helst var det stenmurar som stod högt i kurs, och mycket annat iakttogs inte vid utgrävningarna. Som vi kan se i fallet Tjusterby, så hade de oerfarna amatörutgrävarna tagit tillvara de mest varierande fyndmaterial, men expertisen avfärdade det mesta som inte gav upplysning om byggnadsdetaljer. I det här skedet hade kunskapen om t.ex. keramik från historisk tid ännu inte mycket att erbjuda.

Det framstår ändå klart att Juhani Rinne ville utveckla och utvidga den arkeologiska forskningen av gamla frälsegårdar. Att Rinne såg herrgårdsarkeologin som ett framtidsprojekt framgår tydligt i artikeln från 1914, han räknar upp ett drygt trettiotal gårdar i Egentliga Finland varav flertalet enligt honom kunde

vara potentiella forskningsobjekt (Rinne 1914 192-211). Redan 29 mars 1909, efter att utgrävningarna i Stenberga slutförts, ansökte Rinne i ett brev till Arkeologiska kommissionen om medel för att närmare undersöka såväl Grabbacka, Haapaniemi, och Järppilä. (MV/HA Masku, Stenbergan linnanrauniot) Förutom i fallet Järppilä, så blev det trots allt en ny generation forskare som fick ta hand om herrgårdsarkeologins fortbestånd, men varken Grabbacka eller Haapaniemi glömdes bort. De senmedeltida stenhusen och dess adliga historia ägnades fortfarande uppmärksamhet under trettiotalet.

TRETTIOTALETS FORSKNING

Mot slutet av trettiotalet kan vi se att särskilt en ny forskare tog itu med det projekt som Rinne påbörjat. Denna forskare, den unge studenten C O Nordman, uttryckte sitt mål såhär högtidligt i en artikel 1937:

> *De är en dyrbar arvedel dessa traditionsrika gråstenshus, som sett så mycket historia inom sina murar. Ännu långt efter det de utspelat sin roll som borgar har våra förnäma släkter hört hemma i dem, våra stormän har i dem sett det förgångnas maning till sin egen tid. Den rollen kan de spela alltfort. Det nu levande släktet har att bevara dem för en avlägsen framtid.* (Nordman 1937)

Som citatet ovan visar, så var adelsslekter, stenhus och deras roll som borgar, dvs. försvarsfunktion, återkommande teman i Nordmans frågeställningar. På denna punkt skilde han sig inte mycket från Rinne. Artikeln i fråga kan ses som en fristående fortsättning på Rinnes genomgång av stenhus i Egentliga Finland, Nordman gick på liknande sätt igenom ett antal gamla stenhus, eller rester därav, som påträffats i Nyland. Även forumet för artikeln var den samma i både Rinnes och Nordmans fall; den egna studentnationens tidskrift publicerade gärna den här typens lokalhistoriska skrifter.

Sommaren 1937 inledde C O Nordman utgrävningarna av Grabbacka i Karis, en av de gårdar vars forskningsbehov redan Rinne hade uppmärksammat. Grabbacka är en gård med medeltida anor, och av det medeltida fasta huset kvarstod källarvåningens ruiner. Nordman lät gräva fram husets murar, och gjorde byggnadshistoriska iakttagelser baserat dels på dessa, och dels på tegelmått. I en ofullbordad artikel urskiljde han fyra byggnadsskeden och försökte sig t.o.m. på att datera det äldsta till 1100-talet. (MV/HA C O Nordman, Grabbacka m.m.) Denna uppfattning stöds dock inte av modern forskning, som snarare ser Grabbacka som en 1400-talsbyggnad. (T.ex. Rask 1991 s. 48)

Utgrävningarna på Grabbacka pågick under tre somrar. När arbetet inleddes 1937 var muren synlig endast på västra sidan, så grävningsarbetet koncentrerade sig på östra muren. Istället för att bara gräva fram muren öppnades en 2 m bred grav längs med muren "för säkerhets skull", vari "en hel del lösfynd gjordes". Fynden togs alltså tillvara på Grabbacka, även om de inte analyserades närmare. (MV/HA C O Nordman, Grabbacka m.m.)

Även om stratigrafin inte ägnades

3 GRABBACKA:

Grabbacka i Karis grävdes ut av C O Nordman år 1937. Nordman fortsatte kontinuerligt på den forskningstradition som uppstått vid seklets början. Foto G. Haggrén 1994.

samma uppmärksamhet som på en modern utgrävning så gjorde Nordman också vissa iakttagelser vad gäller de jordlager som man stötte på i samband med utgrävningen. Resultatet av dessa iakttagelser utgjordes främst av konstaterandet att ruinen avsiktligt fyllts upp med jord i ett senare skede i samband med trädgårdsterrassering (MV/HA C O Nordman, Grabbacka m.m.).

Nästa år, 1938, fortsatte grävningsarbetet med grövre metoder. Stenkällaren på Grabbacka tömdes snabbt med hjälp av två lyftkranar, och den bortgrävda fyllnadsjorden forslades bort med lastbil till en plats i närheten. Efter att detta arbete slutförts övergick ansvaret för Grabbacka i händerna på arkitekt E. Kartano, som ansvarade för att ruinen restaurerades. (MV/HA C O Nordman, Grabbacka m.m.)

Efter att utgrävningarna i Grabbacka var över för Nordmans del, så fortsatte han att intressera sig för gamla gårdar. Tydligast syns detta i det inventeringsarbete som Nordman utförde hösten 1938. Med hjälp av ett stipendium från Finska fornminnesföreningen företog sig Nordman en studieresa till 16 gårdar i Nyland och Egentliga Finland. Alla dessa gårdar hade sedan tidigare kända lämningar av stenhus, och tidsmässigt daterade de flesta sig till sen medeltid. Förutom Tjusterby och Grabbacka, som vid tiden för inventeringen hade färska undersökningar bakom sig, och därför lämnades utanför, så hade Nordman försökt välja ut de enligt honom viktigaste gårdarna och försökte utreda vilka skydds- och forskningsåtgärder som borde företas på dessa. (MV/HA C O Nordman, Grabbacka m.m.)

I viss mån rörde sig Nordman på samma platser som Rinne i tiderna, han besökte både Järppilä, Stenberga och Lehtis, Rinnes gamla forskningsobjekt, samt andra gårdar i Egentliga Finland som Rinne ägnat uppmärksamhet i övrigt, som; Fulkkila, Haapaniemi, Kankas, Kärkis, Saaris, Qvidja, Villnäs och Vuorentaka. Utöver dessa inventerade Nordman också Sundholm i Nystad och Nyländska gårdar som Degernäs och Gennäs i Pojo, samt Sjundby och Svidja i Sjundeå. (MV/HA C O Nordman, Grabbacka m.m.)

När Nordman sedermera gjorde en bedömning av vilka av dessa som främst skulle komma i fråga för framtida utgrävningar valde han ut en handfull av de ovannämnda gårdarna: Haapaniemi, Järppilä, Fulkkila och Kärkis. Nordman poängterade dessutom gärna vikten av att dessa byggnadslämningar skulle restaureras och därefter presenteras som sevärdheter för allmänheten. Andra gårdar krävde enligt honom främst en mer noggrann dokumentering i form av uppmätning och fotografering. (MV/HA C O Nordman, Grabbacka m.m.)

Behovet av åtgärder grundade sig på huruvida byggnadslämningarna hotades av förfall, och om huruvida en grävning skulle ge klarhet om byggnadshistoriska skeden. Inventeringen inbegrep omnämnanden om föremålsfynd i endast ett fall; på Saaris i Mietois uppgavs det att man på gården hade hittat en apostlasked[3], en mässingskran och mynt (MV/HA Messukylä – Mietoinen, kartanot).

Nordman betonade själv att den rapport han lämnade in bara var en preliminär översikt och att han hade för avsikt att fortsätta bearbeta och fördjupa sig i herrgårdsforskningen. (MV/HA C O Nordman, Grabbacka m.m.) C O Nordman fick tyvärr aldrig möjlighet att driva sin forskning vidare, den 21.2. 1942 avled han vid fronten, (Haro, red, 1993 s. 108) och därmed förlorade den finska herrgårdsarkeologin en nyckelperson som säkert skulle ha haft ambitioner att föra forskningen framåt om ödet velat annorlunda. Efter den unge Nordmans alltför tidiga frånfälle arkiverades hans halvfärdiga anteckningar, och förefaller ha mer eller mindre glömts bort.

EFTERKRIGSTIDENS STILLESTÅND

Det ordnades ett par utgrävningar i herrgårdsmiljö under 1950-60-talen, men dessa resulterade inte i någon nämnvärd utveckling av forskningen. En av de få utgrävningar som efterföljde C O Nordmans inventeringsprojekt var utgrävningen av Haapaniemi i Kisko.

På Haapaniemi framgrävdes år 1952 ruinen av det gamla stenhuset, arbetet leddes av Olaf af Hällström, som varit ritare vid utgrävningen av Grabbacka (MV/HA C O Nordman, Grabbacka m.m.). Dokumenteringen av utgrävningen tycks ha blivit på hälft, enligt ett oidentifierat dagstidningsurklipp nämns att "några märkliga sakfynd har inte kommit i dagen". Denna utgrävning tycks ha haft en byggnadshistorisk betoning, och främst varit en förberedelse för den restaurering som efter utgrävningen utfördes på Haapaniemi. (MV/HA Kirvu – Kisko, kartanot)

Henrik Lilius utgrävning av Domargård i Karis 1959 kom att bli den sista herrgårdsutgrävningen före stilleståndet fram till 1990-talet. Lilius grävde ut tre husgrunder som han daterade till 1600-tal. Även här var den byggnadshistoriska aspekten framträdande, men Lilius tog också tillvara ett antal fynd, främst metall och keramik, som han dock inte närmare analyserar. (MV/HA Karjaa, kartanot)

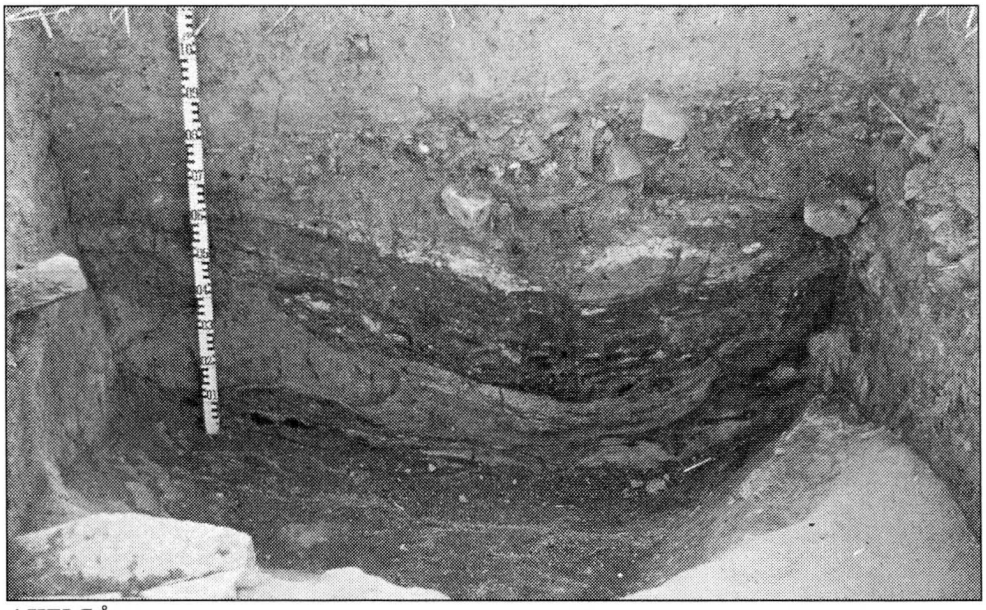

4 HELGÅ:
På 1990-talet utvecklades herrgårdsarkeologin på många plan, bl.a. började man göra stratigrafiska iakktagelser. På bilden en profil från SUKKA-projektets utgrävning i Helgå/Gammelgård i Bjärnå. Foto G. Haggrén 1995.

Efter detta grävdes inte herrgårdar ut i Finland på trettio år. Orsakerna till detta är säkert många. Vid denna tid övergick den arkeologiska forskningen till att främst koncentrera sig på på förhistoriska utgrävningar, och den historiska tidens fornlämningar hamnade i skymundan. (T.ex. Taavitsainen 1999 s. 6) Derek Fewster förespråkar en teori om att den finska arkeologins fokusering på förhistorisk tid skulle bero på ett nationalistiskt sökande efter det finska folkets ursprung i förhistorien (Fewster 1999 s. 13-20), men hur detta fenomen i så fall påverkar inställningen till herrgårdsmaterialet har inte undersökts närmare. Kanske fanns det ett allmänt avståndstagande från monumentalarkeologi, som hängde i hop med nya ideologiska strömningar inom historieforskningen på 1960- 70-talen. Rinnes och Nordmans forskning hade en klart elitistisk prägel vars syfte kunde ifrågasättas. I och för sig har ett dylikt avståndstagande inte åstadkommit tvära avbrott i den närbesläktade forskningsgrenen borgforskning, som nog haft sina idkare i Finland genom denna samma period.

En enkel förklaring till stilleståndet skulle vara C O Nordmans frånfälle, forskarkretsarna i Finland var små, och när en central gestalt försvann ur bilden kan det väl hända att en hel forskningsgren försvann med honom. Efter Nordman dök ingen efterträdare upp som kontinuerligt skulle ha fortsatt hans arbete, och när herrgårdsmaterialet nästa gång börjar figurera inom den arkeologiska forskningen har en brytning med den gamla forskningen tydligt ägt rrum.

HERRGÅRDSARKEOLOGINS ÅTERKOMST – 1990-TALETS PROJEKT

Den historiska tidens arkeologi hade både internationellt och i Finland utvecklats och vuxit fram vid slutet av 1980- talet, men i Finland var denna typ av arkeologi ännu i början av 1990-talet nästan identisk med stadsarkeologi. (Peltonen & al 2000 s. 46-42) Så småningom började denna arkeologiska verksamhet också söka sig ut på landsbygden, och då blev herrgården igen ett aktuellt arkeologiskt forskningsobjekt.

År 1992 uppmärksammade studenter vid Helsingfors universitet den lucka som fanns i den arkeologiska forskningen av medeltid på landsbygden, och satte igång ett forskningsprojekt som gick under namnet SUKKA – Suomen keskiaikainen kartanolaitos[4]. Sukka-projektet utförde utgrävningar på tre gårdar i Bjärnå; på kungsgårdarna Helgå och Näse samt på Melkilä, en stenherrgård som inte uppmärksammats sen Rinnes dagar. Projektet publicerade sina resultat i bokform år 1997. (Niukkanen, red. 1997)

Kari Uotila ägnade sig också åt arkeologisk verksamhet i herrgårdsmiljö. År 1989 hade han påbörjat utgrävningar på två herrgårdar: Gennäs i Pojo, och Laukko i Vesilahti. (MV/BHA) Av dessa två utgrävningar var det utgrävningen av Laukko som utvecklades till en riktig långkörare, fältarbetena på Laukko avslutades först 1999, och år 2000 presenterades resultaten i en monografi, Vesilahden Laukko – linna, kartano, koti (Uotila, red. 2000). År 1995 grävde Uotila också ut Masku i Kankais, och 1996 Rapola i Valkeakoski samt i skrivande stund i Åminne i Halicko.(MV/BHA)

Marianna Niukkanens och Liisa Seppänens utgrävning av Svidja i Sjundeå 1996 – 1998 var också ett viktigt tillskott till herrgårdsarkeologin. Till de allra färskaste herrgårdsutgrävningarna hör Georg Haggréns, Päivi Hakanpääs och Terhi Mikkolas utgrävningar 1999 – 2002 av den Tavastländska gården Jutikkala i Valkeakoski, samt Haggréns och Hakanpääs utgrävningar av Alberga i Esbo 2000. (MV/BHA)

Alla de ovannämnda utgrävningarna har visat att herrgårdsmiljön har bjudit på givande forskningsobjekt för en ny generation arkeologer och att herrgårdsmaterialet återfått sitt intresse. Detta betyder dock inte att de nya forskarna skulle ha fortsatt rakt i gamla spår, tvärtom har man hittat flera nya infallsvinklar för arkeologisk herrgårdsforskning, som har gjort herrgårdsforskningen aktuell. Det står klart att en brytning hade uppstått mellan forskningstraditionen från 1900-talets början och 1990-talets herrgårdsarkeologi. Istället för att vara en gren av borgforskningen tog 90-talets herrgårdsarkeologi närmast sitt avstamp i den stadsarkeologi som utvecklats i Finland vid denna tidpunkt, men överförde sina metoder till en landsbygdskontext. Den trettioåriga paus som förekommit inom den arkeologiska verksamheten i finsk herrgårdsmiljö gjorde att en ny generation forskare började om helt från början.

Den kanske mest påfallande brytningen mellan den herrgårdsarkeologiska forskning som bedrevs under första halvan av 1900-talet och den som bedrivits under -90 och -00-talet är en förskjutning från byggnadsforskning till en mer föremålscentrerad linje. Denna förändring kan man iaktta t.ex i Laukko. I den publikation som efterföljde fältarbetet gavs föremålsfynden paradplats, medan de

stenmurar som förr var huvudmålet vid en herrgårdsutgrävning bara nämndes som en iakttagelse bland andra. (Uotila 2000 s. 31-32) Särskilt lyftes kakelfynden från Laukko fram, denna fyndgrupp hade före detta sällan påträffats på utgrävningar eller behandlats i forskningslitteraturen i Finland. (Majantie 2000 s. 92-111) Dessutom analyserades såväl keramikfynden (Niukkanen 2000 s. 73.84) som glasfynden (Haggrén 2000 s. 85-91) och de övriga fynden noggrant och jämfördes med sina inhemska och internationella motsvarigheter. (Majantie & Uotila 2000 s. 60-72)

De andra moderna herrgårdsutgrävningarna uppvisade samma föremålsinriktade utveckling. Vid Sukka-projektets utgrävningar i Bjärnå analyserades och uppmärksammades glas, keramik, metallföremål m.m.(Mökkönen 1997 s. 67-73, Vuoristo 1997 s. 134-153) På Svidja iakttogs bl.a ett rikt fyndmaterial av tyskt stengods och skärvor av glasföremål som konstaterades härstamma från olika håll av Europa (Niukkanen 1998 s. 59-69), och på Alberga kom ostindiskt 1700-talsporslin i dagen (Haggrén & Hakanpää 2002 s. 20-29).

Den främsta orsaken till att intresset för föremålsfynden från historisk tid ökade var att kännedomen om föremålsfynd från historisk tid hade utvecklats enormt både i internationella och finländska kretsar sedan Rinnes och Nordmans tider. Särskilt keramiken och glaset hörde till de fyndgrupper som nu värderades högt, men som tidigare helt hade negligerats av forskningen. När Lilius grävde ut Domargård år 1959 uppger han t.ex. att allt glas som påträffats klasserats som resent och kasserats. (MV/HA Karjaa, kartanot) Detta material skulle på en modern utgrävning definitivt tagits tillvara för närmare analys.

För att fynden tillförlitligt skulle kunna användas i dateringssyfte krävdes dock också en utveckling av utgrävningstekniken. På de tidiga utgrävningarna i 1900-talets början hade mycket liten uppmärksamhet ägnats åt stratigrafin, men nu var situationen en annan (Kykyri 1999 s. 33). Fyndkontexten ägnades noggrann uppmärksamhet, och dokumenteringen var av hög kvalitet. Andra strukturer än stenmurar iakttogs och helhetsresultatet av utgrävningarna blev mer informativt.

Övergången till en mer föremålscentrerad linje och utvecklingen av utgrävningsmetoderna innebar att den herrgårdsarkeologiska verksamheten inte längre var bunden till stenhus och stenkällare. T.ex. Alberga gård hade aldrig haft ett stenhus, endast en karaktärsbyggnad av trä (Haggrén & Hakanpää 2002 s. 23), men var ändå arkeologiskt intressant. Även på de gårdar där det fanns stenhus eller rester därav öppnade man ofta utgrävningsområden på olika håll, inte bara där man förväntade sig hitta en stenmur, t.ex på Svidja (Niukkanen 1998 s. 61-68) och Laukko (Uotila 2000 s. 30-41) grävde man ut områden och provdiken på flera olika håll på gårdens tomtmark, varpå både intressanta fynd och strukturer kunde iakttas.

En annan aspekt som påverkade den informationsmängd som utvunnits ur –90 och –00 talets utgrävningar var de nya möjligheterna att utnyttja naturvetenskapernas analysmetoder. Terttu Lempiäinen utförde i samband med SUKKA-projektet makrofossilanalyser av växtlämningar från både Melkilä, Näse och Helgå, dessa var de första makrofossilprov som tagits i medeltidskontext på landsbygden i Finland och dessa första resultat visade sig knappa på identifierbart material. Senare

utförde Lempiäinen också makrofossilanalyser på materialet från Laukko med bättre resultat, här hittades spår av spannmål, medicinalväxter och andra nyttoväxter som varit i bruk på Laukko från medeltid till 1700-tal. (Lempiäinen 1997, 2000)

Osteologin är en annan hjälpvetenskap som mer och mer utnyttjats för att ge information om diet och djurhantering under historisk tid. På Svidja, där man stötte på tjocka kulturlager och något som förefaller ha varit gårdens avfallshög, hittades ett stort antal ben i en så tydlig stratigrafisk kontext att en analys av det upphittade benmaterialet gjordes. Resultaten härav visade att ben av såväl husdjur som vilt hade hittat sin väg till avfallshögen. (Niukkanen 1998 s. 62-64)

På taktegelmaterialet från Laukko utfördes också en Pixe-anlays för att fastställa teglets proveniens. Denna analys blev dock inte särskilt givande, men det är möjligt att en utveckling av metoder och jämförelsematerial kommer att göra denna typ av analysmetoder mer tillförlitliga i framtiden. (Wahlberg 2000)

Det senaste decenniets utgrävningar har visat att det är möjligt att utvinna mycket mer ur en utgrävning i herrgårdskontext än man gjorde på en motsvarande utgrävning vid seklets början. Det arkeologiska herrgårdsmaterialet har trots allt inte ännu resulterat i försök att skapa en helhetsbild av herrgårdslivet i Finland under t.ex. 1500-tal. Mycket lite forskning har bedrivits utanför den primärforskning som en grundläggande analys av utgrävningsresultaten krävt. Ett undantag utgör Marianna Niukkanens socioekonomiska analys av keramikmaterial från tidig modern tid, där hon jämför procentuella förekomster av keramiktyper i olika samhällsskikt, och låter fynden från Svidja representera en herrgårdskontext. (Niukkanen 2002) Själv har jag använt fynden från Albergautgrävningen som en källa för forskning kring konsumtionsvanor och statusmarkering hos svensk 1700-talsadel. (Rosendahl 2002) Peltonen & al. (2000 s. 50) dryftar de framtida möjligheterna att utforska olika lokala kulturområden utgående från detta material. Säkert kan även andra infallsvinklar anslås för att placera resultaten från herrgårdsutgrävningarna i en större historisk helhet.

SLUTLIGEN

På basen av det material som presenterats ovan kan man skönja en utvecklingslinje inom herrgårdsarkeologin i Finland. Denna linje är dock inte rak och obruten, utan uppvisar olika skeden, och visar att den forskning som här undersökts har haft sina syften liggande på olika håll.

I början av seklet utgick herrgårdsarkeologin från en byggnadshistorisk utgångspunkt. De utgrävningar som utfördes hade som syfte att gräva fram en befintlig stenmur, enbart stenherrgårdar undersöktes i detta skede, och varken stratigrafin eller fynden ägnades nämnvärt intresse. Under trettiotalet fortsätter denna forskningstradition på samma linje trots att en ny forskargeneration tar över. En viss grad av förbättring i dokumenteringen och ett större tillvarataget fyndmaterial ändrar inte på det faktum att det arkeologiska arbetet fortfarande var snarare en framgrävning än en utgrävning.

Denna utgrävningsteknik var den

samma som användes vid utgrävning av byggnader och murar i allmänhet, inte bara herrgårdar, och som Anna-Lena Eriksson (1997 s. 4) har visat, så kan man iaktta samma metodik i de andra nordiska länderna vid den här tiden. Jussi-Pekka Taavitsainen (1999 s. 8) poängterar i sin genomgång av den historiska tidens arkeologiska verksamhet, att denna forskningsgren i Finland inledde sin verksamhet vid seklets början med monumentalarkeologi. Detta syns bl.a. i den då rätt omfattande borgforskningen, och herrgårdsmaterialet följde tydligt samma linje, stenmurar och spår av stormän var de intressanta iakttagelserna. Egentligen var den tidiga herrgårdsarkeologin en variant av borgforskning i mindre skala.

Vid efterkrigstiden börjar dock intresset för den här typen av arkeologisk verksamhet svalna, för att i herrgårdsmiljö upphöra helt på -60 talet. När den återuppstår på 1990-talet har en brytning i forskningstraditionen ägt rum. Det är inte längre enbart stenmuren som står i fokus, snarare är det föremål och stratigrafi som iakttas. Dessutom har man nu möjlighet att använda sig av naturvetenskapliga analysmetoder för tilläggsinformation.

Eftersom den nya herrgårdsarkeologin uppstod i ett skede då utveckling inom stadsarkeologin var framträdande i Finland (Peltonen & al. 2000, Taavitsainen 1999), och använder sig av metoder som vi känner igen från stadskontexten, förefaller det som om denna nya herrgårdsarkeologi snarare har utvecklats ur stadsarkeologin än ur borg- och byggnadsforskningen. Herrgårdsarkeologin är därmed inte bunden till en explicit byggnad, utan till en kontext som närmast avgränsas socialt, ekonomiskt eller funktionellt.

Vad var då syftet med den nya herrgårdsarkeologin? Att reda ut underliggande motiv för den forskning som kommit igång på 1990-talet är inte helt lätt. Som Peltonen, Haggrén och Niukkanen (2000 s. 47) påpekar, så har den historiska tidens arkeologi i Finland inte heller i övrigt präglats av en särskilt intensiv teoretisk debatt. Hittills har den herrgårdsarkeologiska forskningen närmast utgjorts av analyser av de enskilda utgrävningsresultaten. Större helhetsbilder har ännu inte i nämnvärd skala presenterats av forskningen. Detta betyder självklart inte att detta inte kommer att ske i framtiden, och de nya resultat som uppnåtts torde ha potential för fortsatt forskning.

Även de färskaste resultaten inom herrgårdsarkeologin har alltså möjlighet att utvecklas vidare, ännu har det inte uppstått en specifikt herrgårdscentrerad forskning i Finland. Herrgårdsarkeologin är en del av den helhet som historisk tids arkeologi utgör, och dess resultat har sällan presenterats som en enhetlig kontext. Antalet utgrävda herrgårdar börjar dock vara såpass omfattande att ett bredare perspektiv inte längre är omöjligt att anslå.

I framtiden kan man hoppas på att forskning i det herrgårdsarkeologiska materialet kan lyftas upp till en nivå där även större helheter kan skönjas. Trots sina rötter i tidigt 1900-tal är den herrgårdsarkeologiska forskningen av i dag en ung forskningsgren, som ännu söker sina frågor.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta källor

MV/HA; d.v.s. Museiverkets historiska arkiv, topografica:

- C. O. Nordman, Grabbacka m.m. (Mapp innehållandes C. O. Nordmans kvarlåtenskap)
- Kalajoki – Kangasala, Kangasala, kartanot, Liuksala
- Karjaa, kartanot
- Kirvu – Kisko, Kisko – kartanot – Haapaniemi.
- Masku, Stenbergan linnanrauniot
- Messukylä – Mietoinen, Mietoinen, kartanot, Lehtisten kartanon muinaisjäännös.
- Pernaja, Pernå I, kartanot

MV/BHA; d.v.s. Museiverkets byggnadshistoriska avdelnings arkiv, topografica:

- Espoo, Leppävaara, Kersantinpuisto (Vanha Alberga) – Kaivauskertomus, kaivaukset 2001 Georg Haggrén & Päivi Hakanpää
- Maskun Kankaisten kivilinna. Rakennusarkeologiset tutkimukset ja arkeologiset kaivaukset marraskuu 1995-maaliskuu 1996. Kari Uotila.
- Pohja, Gennäs kaivauskertomus 1989
- Siuntio. Suitian kartanolinnan kaivaus 1996 – 1997. Kaivauskertomus. Marianna Niukkanen & Liisa Seppänen, och: Suitian kartanolinnan 1540-luvulla rakennettujen kellareiden maansiirtotöiden arkeologinen valvonta. Kirsi Majantie
- Valkeakoski, Jutikkalan kartano, kaivauskertomus 1999, 2000, 2001, 2002. Georg Haggrén, Terhi Mikkola & Päivi Hakanpää
- Valkeakoski, Rapolan kartanon rakennusarkeologiset tutkimukset vuonna 1996. Kari Uotila

Litteratur & tryckta källor

Eriksson, Anna-Lena 1997. Historical Monuments as Archeological Objects, Visions of the past Trends and Traditions in Swedish Medieval Archaeology. Stockholm.

Fewster, Derek 1999. The Invention of the Finnish Stone Age. Dig it all – papers dedicated to Ari Siiriäinen. Ed. Matti Huurre. Sid. 13-20.

Haggrén, Georg & Hakanpää, Päivi 2002. Ruotsin ajan lopun kartanokulttuurin jäljillä Espoon Albergassa. SKAS 3/2002. Sid. 20 – 29.

Haggrén, Georg 2000. Sirpaleet Särkyneet – Tirkistysreikä Laukon kartanon vaiheisiin ja isäntäväen elämään. Vesilahden Laukko – Linna, kartano, koti. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IV. Red Kari Uotila. Kaarina. Sid. 95- - 91.

Haro Ilmi (red.) 1993. Helsingin yliopiston sanka rivainajamatrikkeli, Helsinki.

Immonen, Visa 2002. Apostolilusikat Suomessa. SKAS 4/2002. Sid 55 – 67.

Kykyri, Marita 1999. Kerroskaivaus ja kulttuurikerrosten dokumentointi. Historiallisen ajan arkeologian menetelmät seminaari 1998 Museoviraston rakennushistoriallisen osaston julkaisuja 20, Vantaa. Sid. 33 – 39.

Lempiäinen, Terttu 1997. Makrofossiilitutkimuksia Perniön kartanoissa. Perniö – Kuninkaan ja kartanoiden pitäjä. SUKKA- Suomen keskiaikainen kartanolaitos. Red. Marianna Niukkanen. Helsinki. Sid. 55 – 60.

Lempiäinen, Terttu 2000. Makrofossiilista kasviaineistoa Laukosta. Vesilahden Laukko – Linna, kartano, koti. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IV. Red Kari Uotila. Kaarina. Sid. 42 – 53.

Majantie, Kirsi & Uotila, Kari 2000. Laukon Löydöt. Vesilahden Laukko – Linna, kartano, koti. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IV. Red Kari Uotila. Kaarina. Sid. 60 – 72.

Majantie, Kirsi 2000. Kartanon eurooppalainen lämmitys – potti- ja renessanssikaakelilöydöt Laukossa. Vesilahden Laukko – Linna, kartano, koti. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IV. Red Kari Uotila. Kaarina. Sid. 92 – 111.

Mökkönen, Teemu 1997. Vanhakartanon löydöt. Perniö – Kuninkaan ja kartanoiden pitäjä. SUKKA- Suomen keskiaikainen kartanolaitos. Red. Marianna Niukkanen. Helsinki. Sid. 67 – 73.

Niukkanen, Marianna 1998. "Al ting aer forgaengelich..."- Excavations at the medieval manor of Svidja in 1996- 1997. Fennoscandia Archaeologica XV. Helsinki. Sid. 59 – 69.

Niukkanen, Marianna 2000. Jacoba-kannusta ja jyllantilaispadasta seltteripulloon – Historiallisen ajan keramiikkaa Laukon kartanosta. Vesilahden Laukko – Linna, kartano, koti. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IV. Red Kari Uotila. Kaarina. Sid. 73 – 84.

Niukkanen, Marianna 2002. Uuden ajan alun keramiikka varallisuuden mittarina. SKAS 4/ 2002. Sid 35 – 42.

Niukkanen, Marianna (red.) 1997. Perniö – Kuninkaan ja kartanoiden pitäjä. SUKKA- Suomen keskiaikainen kartanolaitos. Helsinki.

Nordman, C. O. 1937. Gamla stenhus i Nyland, Nylänningen.

Peltonen, Karim, Haggrén, Georg & Niukkanen, Marianna 2000. Den historiska arkeologin i Finland under 1990-talet. META 1/2000. Sid. 45 – 59.

Rask, Henry 1991. Snappertuna – en kustbygds hävder I. Ekenäs.

Rinne, Juhani 1910. Lehtis slott. Suomen museo Finskt museum XVII. Sid 53 – 59.

Rinne, Juhani 1914. Katsaus Varsinais-Suomen kartanolinnoihin. Lännetär - uusi jakso II Varsinaissuomalaisen osakunnan julkaisu. Sid 192 – 212.

Rinne, Juhani 1916. Järppilän linna. Historiallinen arkisto XXVI:6. Sid.1-10.

Rinne, Juhani 1932. Pyhä Henrik – piispa ja marttyyri. Helsinki.

Rosendahl, Ulrika 2002. Alberga säteri och Carl Tersmeden – status och konsumtion i arkeologiskt material och byggnadslämningar från 1700-talet. Proseminarieuppsats, Historiska institutionen, Helsingfors universitet (otryckt).

Taavitsainen, Jussi-Pekka 1999. Historiallisen ajan arkeologia tieteenalana ja antikvaarisena toimintana. Historiallisen ajan arkeologian menetelmät seminaari 1998 Museoviraston rakennushistoriallisen osaston julkaisuja 20, Vantaa. Sid. 6 – 16.

Uotila, Kari 2000. Kadonneen kivilinnan etsintä – Laukon kaivaukset vuosina 1989 – 1999. Vesilahden Laukko – Linna, kartano, koti. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IV. Red Kari Uotila. Kaarina. Sid. 31 -42.

Uotila, Kari (red.) 2000. Vesilahden Laukko – Linna, kartano, koti. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IV. Kaarina.

Wahlberg, Jan 2000. Keraamisen materiaalin Pixe-analyysi – Laukon kartanon, Kuusiston linnan ja Aboa Vetus-museon näytteet. Vesilahden Laukko – Linna, kartano, koti. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IV. Red Kari Uotila. Kaarina. Sid. 123 – 129.

Vuoristo, Katja 1997. Löytöesineistö ja esineistön käyttäjät Näsen kuninkaankartanossa. Perniö – Kuninkaan ja kartanoiden pitäjä. SUKKA- Suomen keskiaikainen kartanolaitos. Red. Marianna Niukkanen. Helsinki. Sid. 134 – 152.

ULRIKA ROSENDAHL
Kulttuurien tutkimuksen laitos,
Arkeologia
PL 59
00014 Helsingin Yliopisto
ulrika.rosendahl@helsinki.fi

1 Att jag i detta arbete använder benämningen "herrgård" hänger närmast ihop med modernt språkbruk.
2 Egen iakttagelse juni 2002
3 för närmare information, se: Immonen, Visa 2002 Apostolilusikat Suomessa, SKAS 4/2002, sid 62
4 Sv: Finlands medeltida herrgårdsväsende, egen övers.

KESKIAIKAINEN HAAKSIRIKKOPAIKKA NAUVON ULKOSAARISTOSSA

Riikka Alvik & Georg Haggrén

Nauvon ulkosaaristosta löytynyt keskiaikainen kohde, josta aluksi paljastui vain lastin, sittemmin myös hylyn jäänteitä, on viime vuosina noussut yhdeksi Suomen merimuseon tärkeimmistä tutkimuskohteista. Merimuseon tietoisuuteen Nauvon löytö tuli vuonna 1996, kun ryhmä biologeja teki sukellustutkimuksia Saaristomeren kansallispuistossa. Biologit toimittivat hylkyilmoituksen ohella Suomen merimuseolle myös kaksi löytöpaikalta nostettua keramiikka-astiaa (SMM 97031:1-2). Ne ajoitettiin alustavasti 1300-luvulle. Samana kesänä merimuseo suoritti paikalla tarkastussukelluksia, joissa selvisi, että pohjassa on runsaasti keramiikka-astioita ja niiden palasia.

Turkulainen Rannikkosukeltajat ry dokumentoi kohdetta kesällä 1998 (Enholm 1999.). Tällöin kävi todennäköiseksi, että kyseessä on merenpohjaan levinnyt merihätään joutuneen aluksen lasti. Lähistöltä löytyi myös työstettyjä puunkappaleita, mutta niiden yhteyttä lastitavaraan ei tuolloin tiedetty.

Vuonna 2000 Nauvon kohteen tutkimusten vauhdittamiseksi perustettiin työryhmä, joka koostui Suomen merimuseon ja Museoviraston rakennushistorian osaston tutkijoista. Vuonna 2001 työryhmä sai Kulttuurirahastolta 50 000 mk suuruisen apurahan, joka käytettiin taustatutkimuksen tekoon sekä vuoden 2001 ja 2002 kenttätutkimuksiin. Vuonna 2003 työryhmä sai Suomen kulttuurirahastolta 15 000 euron apurahan, jota kohdennetaan erityisesti analyyseihin sekä vedenalaisen dokumentoinnin kehittämiseen, mm. ultraääneen perustuvan Aquametre D100 – paikannuslaitteen avulla.

TUTKIMUKSELLISESTA DOKUMENTOINNISTA PELASTUSSUKELLUKSIIN

Nauvon haaksirikkopaikka sijaitsee Storskärin saariryhmään kuuluvan Egelskärin rantavesissä Saaristomeren kansallispuiston erityisrajoitusalueella. Näitä puuttomia luotoja on käytetty jo vuosisatojen ajan kalastukseen ja linnustukseen. Nykyisin niiden lähistöllä liikkuminen on luonnonsuojelusyistä kielletty ilman Saaristomeren kansallispuiston lupaa.

Maisemasta tehdyn topografisen mallin (Mökkönen 2001) mukaan Storskärin saariryhmän suurimmat luodot olivat näkyvissä jo 1300-1400-luvulla, joten haaksirikkoutunut alus on todennäköisesti etsinyt turvaa näiden jyrkkärinteisten saarten suojasta. Saaristomeren alue on hyvin karikkoista ja nykyäänkin veneilyn kannalta vaikeaa, joten ei ole yllättävää, että sieltä on tavattu kymmeniä eri-ikäisiä hylkyjä. Myös Suomen

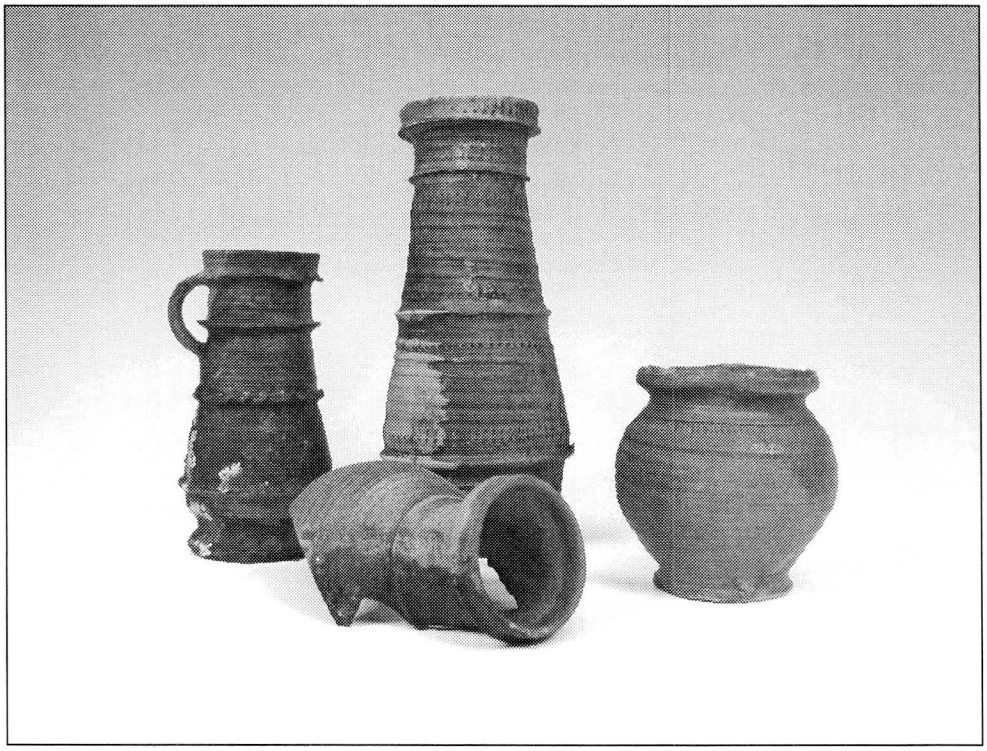

Alasaksilaista keramiikkaa Nauvon keskiaikaiselta haaksirikkopaikalta. Kuv. Ulla Klemelä & Jaakko Nygren Suomen merimuseon kuva-arkisto.

merimuseon tämän hetken tunnetuin tutkimuskohde "Vrouw Maria"-hylky sijaitsee Saaristomerellä, jopa saman Trunsön kylän alueella kuin nyt esiteltävä keskiaikainen löytö.

Nauvon keskiaikaisen kohteen löytymisen yhteydessä nostettiin kaksi keramiikka-astiaa. Merimuseon resurssipulan, haaksirikkopaikan syrjäisyyden ja vaikeiden avomeriolosuhteiden vuoksi kohteella ei seuraavina vuosina tehty uusia esinenostoja. Kesällä 2001 kohteen dokumentointia jatkettiin Merimuseon toimesta. Paikalta otettiin vedenalaisia dia – ja mustavalkokuvia. Eri aikoina otettuja kuvia verrattaessa selvisi tällöin, että kohteella oli käynyt hylynryöstäjiä. Kyseessä on vakava vedenalaiseen kulttuuriperintöömme kohdistunut rikos ja se on jätetty poliisin tutkittavaksi.

Luvattoman kajoamisen vuoksi kohteen tutkimusstrategiaa on jouduttu muuttamaan ja tutkimusaikataulua nopeuttamaan. Aquametre D100 – mittalaitteen avulla esineiden in situ – dokumentointi nopeutui ja siihen käytettiin myös kauko-ohjattavaa robottikameraa löytöalueen videokuvaamiseksi. Kajoamisen takia esineiden nostoa on kiirehdittävä, joten uusien dokumentointimenetelmien käyttö on sikälikin perusteltua. Kesällä 2002 Nauvon kohteella oli noin viikon pituinen sukellusleiri. Tällöin dokumentointia jatkettiin ja paikalla suoritettiin yli 30 esinenostoa. Läheltä aluetta, jolle lasti on levinnyt, löytyi nyt myös hylyn osia, mikä lisää huomattavasti kohteen tutkimuksellista arvoa.

.

LASTITAVARAA KIRKONKELLOSTA KERAMIIKKAAN

Tällä hetkellä kohteelta nostettuja esineitä on kaikkiaan 34 kappaletta mukaan lukien vuonna 1996 nostetut keramiikkakannut. Nostetut löydöt koostuvat keramiikka-astioista ja niiden palasista sekä kahdesta liuskekivisauvasta ja yhdestä pronssipadasta. Merenpohjassa on lepää yhä lisää keramiikkaa, liuskekiviä ja pronssipadan katkelmia sekä kirkonkello.

KERAMIIKKAA ALA-SAKSISTA

Nostettujen löytöjen joukossa on kuusi ehjää ja kaksi lähes kokonaista keramiikka-astiaa. Lopuista suuri osa on kookkaita palasia mm. useita kannun ylä- ja alaosia sekä puolikkaita. Keramiikka on kauttaaltaan korkeapolttoista kivisavitavaraa. Astiat on todennäköisesti valmistettu Ala-Saksin Bengerodessa. Niiden analyysi ja tarkka iän määritys on vasta alussa, mutta todennäköisimmin esineet ajoittuvat 1310-1330-luvuille (Gaimster pers. comm. 16.10.2002, 14.2.2003).

Weser- ja Leinejokien varsilla Ala-Saksissa oli 1300-luvulla yksi Saksan tärkeimmistä kivisavikeramiikan tuotantoalueista. Etenkin Itämeren alueen markkinoilla alasaksilaisten keramiikkapajojen tuotteet kilpailivat menestyksellä Siegburgissa ja muualla Reininmaalla valmistetun keramiikan kanssa. Ala-Saksin tärkeimpiä keramiikan tuotantokeskuksia olivat Bengerode, Coppengrave ja Duingen. Bengerodessa ja eräillä vähemmän merkittävillä paikkakunnilla tuotanto hiipui jo 1300-luvun jälkipuolella ja Coppengravessakin jo 1400-luvulla. Ainoastaan Duingenissa tuotanto jatkui vielä uuden ajan alussa (Gaimster 1997, 300-301; 1999, 63; 2000; Stephan 1982, 91-99;1983, 103-107).

Nauvon löydössä on kyseessä ilmeisesti yksi kokonainen kauppaerä. Se on koostunut eri tarkoituksiin valmistetuista juomakannuista ja -ruukuista sekä kaatimista. Löytö tarjoaa ainutlaatuisen yhtenäisen läpileikkauksen aikansa pöytäastiastosta. Astiat ovat erilaisia dreijattuja kannuja sekä pieniä ruukkuja. Savimassan väri on pääosin harmaa, osassa astioita on ulkopinnassa punaruskea tuhkalasitus. Pääosassa astioita savimassa on täysin sintraantunutta. Eräissä esineistä on muita huokoisempi punaruskea savimassa (esim. 97031:1). Ne ovat alipolttoista kivitavaraa (engl. underfired stoneware) eli ne ovat sijainneet sellaisessa osassa keramiikanpolttouunia, jossa lämpötila ei ole kohonnut riittävän korkeaksi. (Gaimster pers. comm. 14.2.2003)

Kannuja on kahta päätyyppiä. Toiset ovat pulleamahaisia juomakannuja, joiden pohjan reunaa kiertää keskiaikaisille kivisaviastioille tyypillinen sormipainannekoristelu. Näitä kannuja on haaksirikkopaikalta on talletettu kolme ehjää ja yksi puolikas sekä palasia muutamista muista (mm. 97031:1, 92002: 2, 10, 13). Kannujen korkeus vaihtelee 15-20 cm välillä.

Toinen lastiin kuuluva kannumalli muistuttaa muodoltaan ylöspäin kapenevaa kartiota. Vaikka Nauvon löytöjen joukossa on palasia noin kymmenestä tällaisesta kannusta, löytyy niistä tuskin kahta täysin samanlaista. Nämä kannut on koristeltu alasaksilaiselle keramiikalle ominaiseen tapaan vaakasuorin rullaleimavöin ja vulstimaisin kohojuovin. Useimmat näistä kannuista ovat suuria 25-30 cm korkeita kaatimia (mm.

:4, 22), vain yksi on tavallinen juomakannu (:6).

Kolmas astiatyyppi koostuu matalista runsaat 10 cm korkeista ruukuista, joiden suureuna on paineltu neliapilaa muistuttavaan muotoon. Tällaisia pieniä juomaruukkuja (saks. Vierpassbecher) valmistettiin Ala-Saksissa pääasiassa 1300-luvun alussa (Stephan 1982).

Nauvon löydön merkitystä suomalaiselle keramiikkatutkimukselle kuvastaa se, että todennäköisesti jo nyt nostetut kuusi ehjää ja kaksi suurimmalta osaltaan säilynyttä kivisaviastiaa enemmän kuin kaksinkertaistavat Suomesta talletettujen kokonaisten keskiaikaisten kivisaviastioiden määrän.

PRONSSIESINEET

Nauvon löytöön kuuluu kaksi tutkimuksellisesti erittäin arvokasta pronssiesinettä. Niistä toinen on kirkonkello, joka lepää yhä noin 7 metrin syvyydessä merenpohjassa. Kello on kruunuineen noin 60 cm korkea ja sen suun halkaisija on 50 cm. Kellon kieli puuttuu, ja kruunun lenkeistä yksi on murtunut ja puuttuu kokonaan. Koristelua, tekstiä tai kulumisjälkiä kruunun lenkeissä ei toistaiseksi ole havaittu, tarkempi analyysi voidaan tehdä vasta, kun kello on nostettu. Näin varhaiset kellot ovat kuitenkin yleensä koristeettomia. Esineen kuntoa ei tässä vaiheessa tiedetä, merivedessä olevat suolat aiheuttavat poikkeuksetta metallin korrodoitumista, joten vaarana on, että se hajoaa liikuteltaessa. Kello on tarkoitus nostaa kesän 2003 kenttätöiden yhteydessä.

Läpi keskiajan Suomeen tuotiin kirkonkelloja ulkomailta mm. Tallinnasta ja Lyypekistä. Myöhäiskeskiajalla kelloja valmistettiin myös kotimaassa. Suomessa on säilynyt noin 16 keskiaikaista kirkonkelloa. Niistä vanhin on Eckerön kirkosta Ahvenanmaalta ja se ajoittuu 1200-luvun alkupuolelle. Toiseksi vanhin kello on Tenholan kirkossa ja se on ajoitettu 1300-luvulle. Myös Uskelan kello saattaa olla valettu jo 1300-luvun lopulla. Muut ovat myöhäiskeskiajalta eli 1400-luvulta tai 1500-luvun alusta. Egelskärin kello kuuluu siten vanhimpiin Suomessa säilyneisiin kirkonkelloihin. (Salminen 1999.)

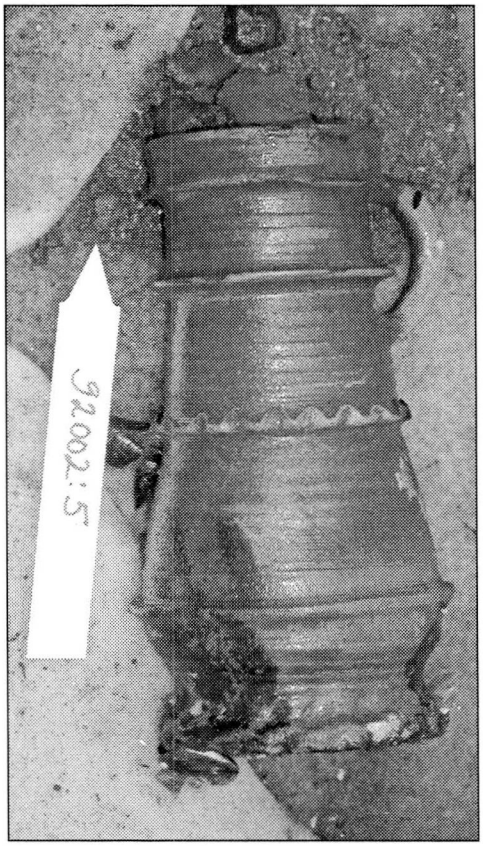

Kohojuovin koristeltu kannu. Valok. Ulla Klemelä/Suomen merimuseo2002.

Kesällä 2002 nostettu pronssipata (:29) sijaitsi hylyn puuosiin takertuneena erillään muusta lastista. Tässä korkeassa ja suipposuisessa padassa on kaksi korvaa ja kolme siroa jalkaa, joista yhdessä on varhaisille padoille ominainen tas-

sumuotoilu. Korkeudeltaan pata on 21 cm. Sen suurin halkaisija on 19 cm suun halkaisijan ollessa vain 15 cm. Padan yksityiskohtainen tarkastelu on mahdollista vasta, kun esine on konservoitu. Muun lastin lomassa merenpohjassa on kaarevia pronssipaloja, jotka lienevät myös padankatkelmia. Vuoden 2003 kesäkuussa tehtyjen tarkastussukellusten yhteydessä havaittiin lisää padankappaleita osin pohjasedimenttiin hautautuneina.

Valettuja pronssipatoja alettiin valmistaa Saksassa jo 1100-luvun lopussa; mm. Lyypekissä on tutkittu 1200-luvulla toimineen valimon jäänteet (Drescher 1982)
. Turusta tunnetaan padanvalajamestari jo vuodelta 1425, mutta vielä 1500-luvulla kaupungissa oli vain yksittäisiä patureita. Koska rikkoutuneiden ja hylättyjen patojen pronssia on voitu käyttää uusiin esineisiin, ovat pronssipatojen palaset maalöytöinä harvinaisia.

HIOINKIVIEN AIHIOT

Merenpohjaan levinneen lastin joukossa on lukuisia pitkiä ja kapeita "kivisauvoja", jotka ovat harmaata liuskeista kivilajia. Esineet ovat todennäköisesti hioinkivien aihioita ja ne ovat olleet ilmeisesti myös aluksen painolastia. Hioimien pituus vaihtelee noin puolesta metristä 70 cm pitkiin kappaleisiin. Poikkileikkaukseltaan ne ovat nelikulmaisia ja 3,5 – 6 cm paksuja. Esineiden alkuperää ei vielä tunneta, mutta kahdesta kesällä 2002 nostetusta liuskekivestä (:7, :28) ollaan lähiaikoina teettämässä kivilajimääritys.

Eteläisellä Itämerellä hioinkivet olivat jo 1100-1200-luvuilla tärkeätä kansainvälistä kauppatavaraa. Esimerkiksi Lundista löytyneistä hioinkivistä pääosa on peräisin Norjasta ja vain alle 5 % Skånesta (Carelli 2001 s. 95). Kaupallisesta merkityksestä huolimatta hioinkivien arvo oli niin alhainen, ettei niistä juuri ole mainintoja kirjallisissa lähteissä.

PIENEN ALUKSEN JÄÄNTEET

Nauvon keskiaikaisen hylyn osat löytyivät vedenalaiseen kanjoniin pudonneina noin 20-30 metrin päästä esinelöytöalueesta. Rakenneosat ovat silmämääräisen arvion mukaan tammea, mikä viittaa ulkomaiseen alkuperään. Mastonkengäksi arvellusta rakenneosasta otettiin puulajinäytteet syyskuussa 2002, mutta niitä ei ole vielä analysoitu. Alus on ollut ilmeisesti varsin pienikokoinen, enimmillään 15 m pitkä. Näkyvissä olevat rakenneosat ovat hyvin kuluneita, mutta pohjasedimenttiin vajonneet osat ovat varmasti säilyneet paremmin. Aluksen tyyppi ei vielä ole tiedossa. Hylyn kappaleet ja lasti kuuluvat todennäköisesti samaan löytökokonaisuuteen, mutta asian lopullinen varmistaminen vaatii lisätutkimuksia.

Hylyn kappaleiden dokumentointi ja tulkinta on yksi merkittävimpiä tehtäviä löytöpaikalla, jotta saadaan selville lastia kuljettanutta alusta koskevaa tietoa. Hansakauppiaiden aikana eli noin 1200-luvulta alkaen keskiajalla käytettiin lastitavaran kuljettamiseen etenkin koggeja. Ne olivat muodoltaan pulleita, yksimastoisia aluksia, joissa saattoi olla puolikansi keulassa ja perässä. Niiden runko oli valmistettu osin tasasauma-, osin limisaumatekniikalla. Koggien hylkyjä on löytynyt esimerkiksi Saksasta, Ruotsista ja Hollannista. Suomesta ei tunneta toistaiseksi yhtään koggin hylkyä.

Koggien ohella samaan aikaan oli käytössä myös muita alustyyppejä. Tällä

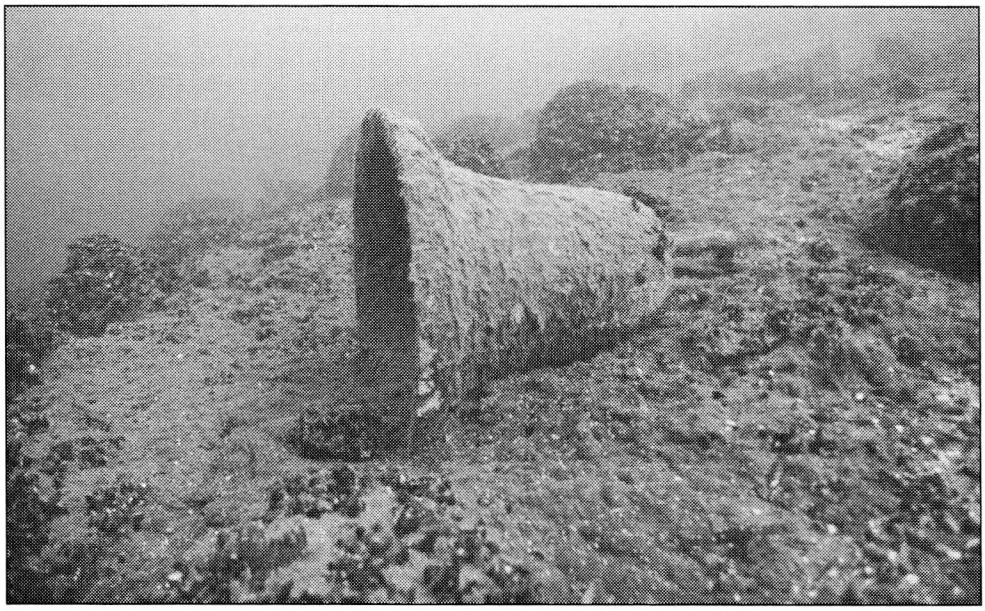

Merenpohjassa makaava kirkonkello. Valok. Kaj Enholm/Rannikkosukeltajat ry 2001.

hetkellä ei vielä tiedetä, millainen Nauvosta löydetty alus on alun perin ollut. Rakenneosat ovat varsin kuluneita ja suuri osa niistä on peittynyt pohjasedimenttiin, joten yllätyksiä on varmasti odotettavissa. Koggiin verrattuna näkyvillä olevat kappaleet ovat varsin hentoja. Tulevissa tutkimuksissa saadaan toivottavasti vastauksia näihinkin kysymyksiin. Nauvon löytö tuo siten arvokkaan lisän myös keskiajan alustyyppien tutkimukseen. Tavoitteena on ennallistaa alus, joten pyrkimyksenä on nostaa kaikki tavatut aluksen osat tarkempaa tutkimusta varten meren pohjalla tehtävän in situ – dokumentoinnin jälkeen.

PALA ITÄMEREN KAUPAN HISTORIAA

Keskiajalla Itämeren kauppaa hallitsi saksalainen Hansa. Se oli kauppiaitten ja kauppakaupunkien muodostama liitto. Sydän- ja myöhäiskeskiajalla tärkein hansakaupunki oli Lyypekki. Yksittäisiä tietoja turkulaisten ja lyypekkiläisten väliltä on 1360-luvulta lähtien. Varhaisin tieto turkulaisten yhteyksistä Danzigiin eli Itämeren kaakkoisrannikon merkittävimpään hansakaupunkiin on vasta vuodelta 1395. Suomen ja Pohjois-Saksan hansakaupunkien välisen kaupan onkin katsottu 1300-luvulla kulkeneen pääasiassa Tallinnan kautta. Vaikka lyypekkiläiset hallitsivat Itämeren kauppaa, olivat he nykyisen käsityksen mukaan harvinaisia vieraita Suomen satamissa. Esimerkiksi turkulaiset kävivät Tallinnassa, jossa he pääsivät käymään kauppaa itään tai länteen matkalla olleiden hansakauppiaitten kanssa. Katsotaan, että Suomesta purjehdittiin pienillä aluksilla Tallinnaan, jossa lasti lastattiin hansakauppiaitten suuriin aluksiin. Hiittisten Högholmen on mahdollisesti toiminut tämän liikenteen välietappina. Ilmeisesti myös Tukholma toimi Tallinnan tavoin Turun kauppiaitten tuotteiden uudelleen lastauspaikkana. (Gardberg 1970, Kallioinen 2000 s. 167ff)

Siitä, mistä Nauvon alus on tullut ja minne se on ollut matkalla, on mahdoton sanoa varmuudella mitään. Vaikka ainakin osa lastista on alkujaan Saksasta, on alus pienen kokonsa vuoksi tuskin tullut suoraan Lyypekistä tai muualta Itämeren eteläosista. Pikemminkin kyse on laivasta, joka on tavaraerän välilastauksen jälkeen purjehtinut Saaristomerelle. Keskiaikaisista purjehdusreiteistä ja kaupasta säilyneiden tietojen perusteella kyseessä saattaa hyvinkin olla Tallinnasta Turkuun matkalla ollut alus, mutta monia muitakin vaihtoehtoja on.

NAUVON LÖYDÖN MERKITYS

Suomesta tunnetaan tällä hetkellä vain viisi keskiaikaista vedenalaista löytöä. Niistä neljä on eri kokoisia ja tyyppisiä hylkyjä viidennen ollessa linnaan tai linnoitukseen liittyvä vedenalainen rakenne. Tunnetuin keskiaikainen hylky on Virolahden Lapurista löytynyt alus.

Nauvon haaksirikkopaikka on jo tämänhetkisen tiedon mukaan upea kokonaisuus ja tuo uutta tietoa keskiajan kaupasta Itämeren alueella. Vastaavia sekä kauppa-aluksen että lastin sisältäviä keskiaikaisia löytöpaikkoja ei juuri tunneta (vrt. Gaimster 2000). Lähes kaikki tunnetut ja tutkitut keskiaikaiset hylyt ovat joko hylättyjä laivoja tai muusta syystä vailla alukseen liittyvää lastia. Ainoita poikkeuksia on Saksan rannikolta löytynyt 1200 – luvun lopulle ajoittuva nk. Darsser - koggi (ks. Förster 2002, 232-236) ja Danzigin satamasta löytynyt 1400-luvun alkuun ajoittuva ns. kuparihylky (ks. Litwin 2001, 88-90). Uuden ajan alun hylkyjen osalta tilanne on toinen, sillä Pohjois- ja Länsi-Euroopasta tunnetaan lukuisia 1500- ja 1600-luvuille ajoittuvia hylkyjä, joiden lasti on vajonnut aluksen mukana merenpohjaan.

Nauvosta löytynyt lastitavara on kansainvälisestikin arvokas otos keskiajan esinekulttuurista. Löydöt tarjoavat yhteen purjehduskauteen ajoittuvan läpileikkauksen keramiikkapajan tuotannosta ja liittävät sen muihin merenpohjasta paljastuviin lastinjäänteisiin. Keramiikka on varsin korkealaatuista ja kuulunut todennäköisimmin yhteiskunnan ylempien väestöryhmien - rälssin, papiston ja porvariston - kattaukseen. Useat astiat ovat ehjiä, joten nyt voidaan yksityiskohtaisesti tarkastella keraamikon työn jälkiä ja sitä, millaiset esineet ovat päässeet markkinoille. Lähes jokaisessa astiassa on joitakin persoonallisia piirteitä, kuten koristelu, yksittäiset painaumat, naarmut tai pohjareunan sormipainanteet. Lastin analysointi tarjoaa ainutlaatuisen mahdollisuuden tutkia alasaksilaisen keramiikkaverstaan tuotantoa ja markkinointia sekä myös näiden esineiden käyttöä ruokapöydässä tai juomaseurueessa.

Nauvon löytö onkin jo herättänyt huomiota myös kansainvälisellä tasolla. Keskiajan alustyyppien tuntemuksessa on paljon aukkoja ja niiden reitit ovat myös tärkeä tutkimuskohde. Alusten lasteista kertovat keskiaikaiset lähteet ovat niukkoja eikä niitä Itämeren alueelta ole säilynyt juuri lainkaan ajalta ennen 1300-luvun puoliväliä. Nauvon haaksirikkopaikan löydöt, erityisesti keramiikka-astiat sekä koko lastin koostumus ovat merkittävää tutkimusmateriaalia keskiajan tutkijoille kaikkialla Euroopassa.

Rajallisista resursseista huolimatta tutkimuksia haaksirikkopaikalla on tarkoitus jatkaa vielä tänä kesänä. Arvokkaasta lastista ei ole varaa menettää enää yhtään esinettä hylynryöstäjien käsiin.

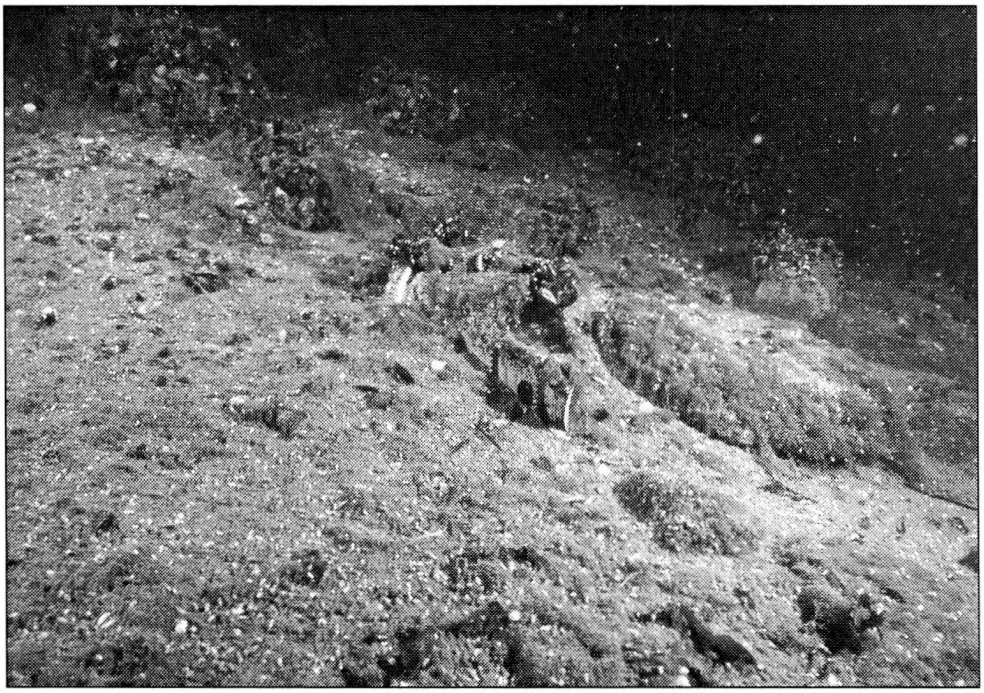

Kannu in situ. Kuva Suomen merimuseo.

LÄHTEET

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Suomen merimuseon arkisto:

Inventointiraportti kaudelta 1998: Egelskär, Saaristomeri/Rannikkosukeltajat r.y./Kaj Enholm

Teemu Mökkönen: Egelskärin korkeusmalli. 2001.

KIRJALLISUUS

Peter Carelli: En kapitalistisk anda. Kulturella förändringar i 1100-talets Danmark. Lund Studies in Medieval Archaeology 26. Lund 2001.

Hans Drescher: Zu den bronzenen Grapen des 12.-16. Jahrhunderts aus Nordwestdeutschland. Aus dem Alltag der mittelalterlichen Stadt. Hefte des Focke Museums 62. Bremen 1982. s. 157-174.

Kaj Enholm: Ett medeltida fynd under Skärgårdshavets yta. Skärgård 3/1999.

Thomas Förster: Alltagsleben auf spätmittelalterlichen Schiffen – Neue archäologische Untersuchen an Wrackfunden vor der Küste von Mecklenburg – Vorpommern. Maritime Arhäologie Heute (Hrsg. Kersten Kreuger & Carl – Olof Cederlund). Rostock 2002. s. 232-236.

David Gaimster: German Stoneware 1200-1900. Archaeology and Cultural History. British Museum Press 1997.

David R. M. Gaimster: The Baltic Ceramic Market c. 1200-1600: An Archaeology of the Hanse. Fennoscandia archaeologica XVI (1999). s. 59-69.

David R. M. Gaimster: Hanseatic Trade and Cultural Exhange in the Baltic circa 1200-1600: Pottery from Wrecks and Harbours. Schutz des Kulturerbes unter Wasser Veränderung europäischer Lebenskultur durch Fluss- und Seehandel (eds. H. Gräfin von Schmettow

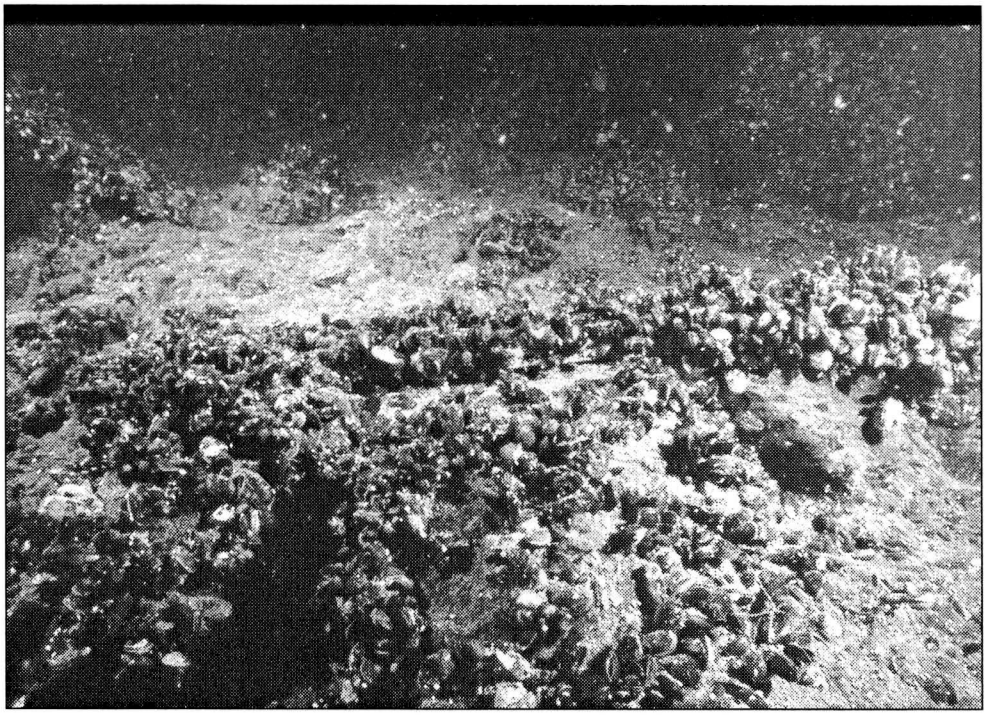

Hiomia in situ. Kuva Suomen merimuseo.

et al.). Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mecklenburg-Vorpommern, Bd. 35. Lübstorf 2000. s. 237-247.

C. J. Gardberg: Turun kaupungin historia 1100-luvun puolivälistä vuoteen 1366. Turun historia I. Turku 1971. s. 115-338.

Mika Kallioinen: Kauppias, kaupunki, kruunu. Turun porvariyhteisö ja talouden organisaatio varhaiskeskiajalta 1570-luvulle. Bibliotheca historica 59. SKS. Helsinki 2000.

Jerzy Litwin: På Östersjöns botten - fynd och forskning. Polen. Östersjöns skatter. Det dolda kulturlandskapet. Sjöhistoriska museets rapportserie 44. Örebro 2001. s. 84-94.

Timo Salminen: Suomen kirkonkellot ja niiden valajat 1200–1500-luvuilla. Tekniikan Waiheita 4/1999 s. 5-21.

Hans-Georg Stephan: Die mittelalterliche Keramik in Norddeutschland (1200 bis 1500). Aus dem Alltag der mittelalterlichen Stadt. Hefte des Focke Museums 62. Bremen 1982. s. 65-122.

Hans-Georg Stephan: The Development and Production of Medieval Stoneware in Germany. Ceramics and Trade. The Production and Distribution of Later Medieval Pottery in North-West Europe. Ed. by P. Davey and R. Hodges. University of Sheffield 1983. s. 95-120.

RIIKKA ALVIK
Suomen merimuseo
Hylkysaari
00570 Helsinki
riikka.alvik@nba.fi

GEORG HAGGRÉN
Museovirasto, rakennushistorian osasto
PL169, 00511 Helsinki
georg.haggren@jippii.fi

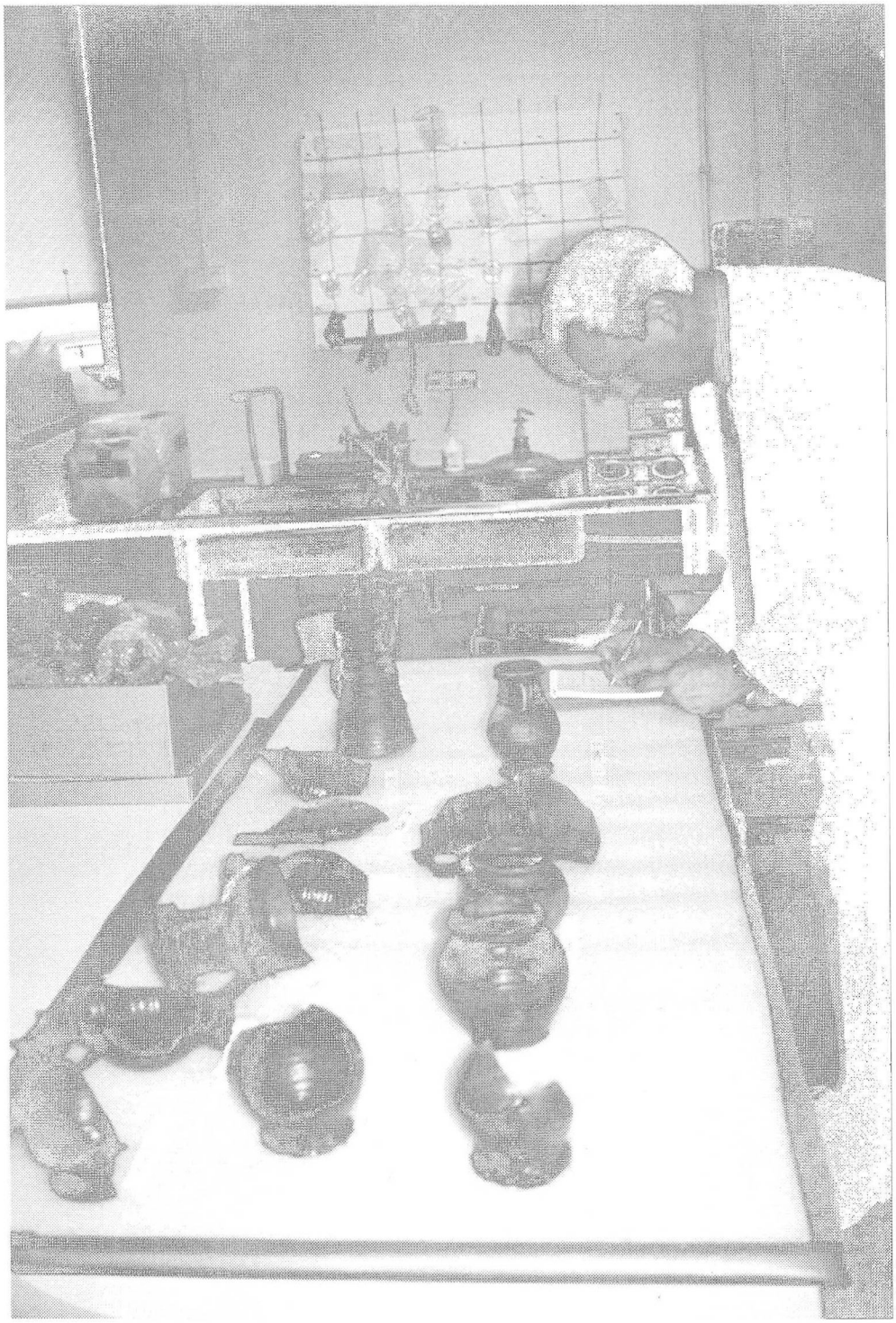

David Gaimster tutkimassa Egelskärin keramiikka-aineistoa helmikuussa 2003. Foto G. Haggrén.

PALUU ULVILAN LIIKISTÖÖN – UUSIEN TUTKIMUSTEN SATOA

Tiina Jäkärä

TUTKIMUKSET 1930-LUVULLA

Ulvilan Liikistössä suoritettiin kaivauksia ensimmäisen kerran vuonna 1930 Iikka Kronqvistin toimesta. Paikalla oli tuolloin näkyvissä pitkänomaiset maavallit, joiden kaivamisen yhteydessä paljastettiin alueella nykyisinkin näkyvä L-muotoinen kiveys. Kronqvist arveli rakenteen olevan Ulvilan ensimmäisen kivikirkon kesken jäänyt perustus. Tässä yhteydessä hän viittasi kirjallisiin lähteisiin; niiden mukaan vuonna 1311 olisi kehotettu rakentamaan Liikistöön tai Ulvilaan kirkko. Myöhempi tutkimus on kuitenkin osoittanut ko. lähteiden heikkouden (ks. Hiekkanen 2000).

1930-luvulla tehtyjen kaivausten raportointi jäi ilmeisesti suurimmaksi osaksi tekemättä (vuodet 1930-31 ja 1933-34). Ainoastaan ensimmäisestä vuodesta on jäljellä raportti, sen lisäksi hautamuistiinpanoja sekä muutama kaivauskartta ja alueen yleiskartta. Informatiivisin on ehkä kartta, jossa näkyy mainittu kiveys ja sen etelä- ja itäpuolilla oleva hautausmaa. Haudat olivat lähes esineettömiä ja niitä tutkittiin n. 300. Vuosien kaivaustyön jälkeen löytöjä luetteloitiin vain 63 kappaletta. Kronqvist julkaisi Liikistön aineistoa artikkelissaan Suomen Museossa vuonna 1938.

AVOIMIA KYSYMYKSIÄ, UUSIA TUTKIMUKSIA

Löytöjen vähäinen määrä, kaivausmenetelmät ja kaiken kaikkiaan vähäinen tiedon määrä Ulvilan Liikistöstä muodostavat mielenkiintoisen probleeman. Koska Liikistö liittyy vain noin kilometrin päässä olevan Ulvilan keskiaikaisen kaupunginpaikan ja noin puolentoista kilometrin päässä olevan keskiaikaisen kivikirkon yhteyteen, voisi sen mahdollisesti tarjoama tieto syventää koko alueen keskiajan historian tuntemusta.

Vastausta vailla olevia kysymyksiä on edelleen paljon. Kuinka varhaiseen aikaan toiminta Liikistössä ajoittuu? Ketkä Liikistöön tulivat ja miksi? Mistä kertovat aluetta ympäröivät kivivarustukset? Ja mihin rakennukseen kuului paikalla oleva vankka kiviperustus – voiko kyseessä olla Kronqvistin arvelema, 1300-luvulla kesken jääneen kivikirkon perustus? Tässä joitakin kysymyksiä tutkimuksen taustalle.

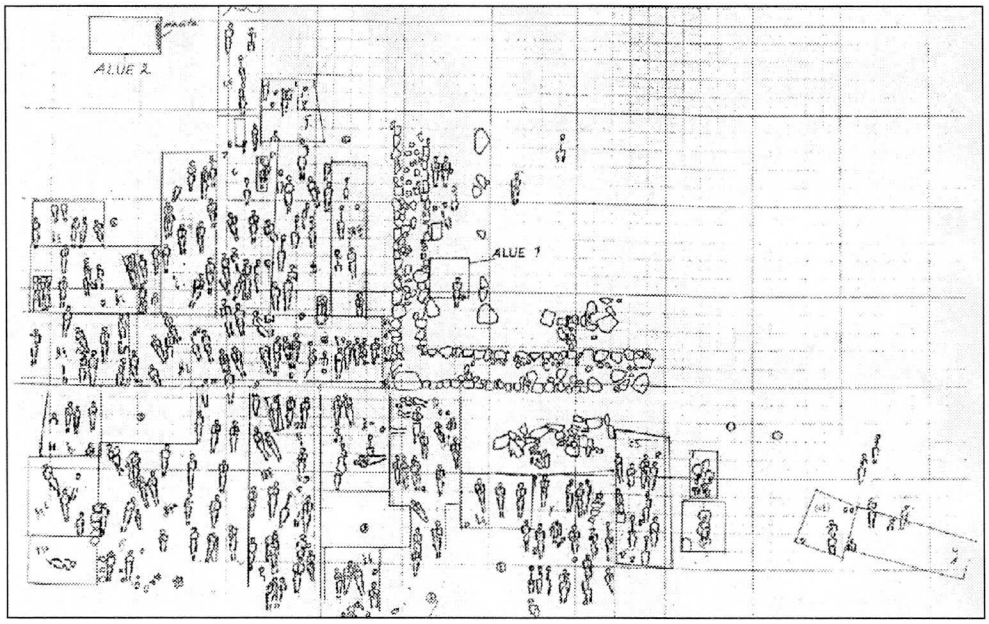

KUVA 1. Ulvilan Liikistö. 1930-luvun karttapohja täydennettynä 2002 kaivausalueilla.

Uusiin tutkimuksiin tarjoutui mahdollisuus syksyllä 2002, kun allekirjoittanut sai henkilökohtaisen apurahan Suomen Kulttuurirahastolta ja Satakunnan rahastolta. Kaivajiksi löytyi innokkaita opiskelijoita Porin yliopistokeskuksessa toimivasta Turun yliopiston kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitoksesta. Piirtäjänä toimi fil.yo Mia Lempiäinen Turun yliopistosta. Muutamana päivänä kaivauksilla työskentelivät myös Lounais-Suomen käsi- ja taideteollisen oppilaitoksen muinaistekniikkaopiskelijat.

Syksyllä 2002 Liikistössä avattiin kaksi kaivausaluetta: alue 1 kiveyksen eteläosan sisäpuolelle ja alue 2 eteläiselle hautausmaalle. Jo aiemmin keväällä Liikistöön tehtiin kolme koekuoppaa.

PUUKIRKON JÄÄNTEITÄ?

Kaivausalue 1 sijaitsi kiveyksen eteläosan sisäpuolella (kuva 1). Välittömästi pintamaan poiston jälkeen havaittiin, että koskematonta maata oli vajaan puolen metrin leveydellä kiveyksen vieressä. Aiempien kaivausten jäljet näkyivät selvästi hienossa hiekassa. Aivan kiveyksen vierestä löytyi tumman maan muodostama, erittäin selvärajainen jälki, ilmeisesti seinälinjan jäännös (kuva 2.). Se oli hieman eri suuntainen kuin kiveys ja meni sen alle. Jäljen kokonaisleveyttä ei näin voitu todeta; leveimmillään se oli n. 30 cm. Seinälinjan ja sen yläpuolella olevan kiveyksen välissä oli niitä selvästi erottava hiekkakerros. Lisäksi seinälinjan alapuolelta löytyi hauta, jonka vainaja oli täysin maatunut. Haudan täytemaasta löydettiin

vihreän värilasin kappale; tämä viittaisi paikalla sijainneen lasi-ikkunaisen rakennuksen jo ennen seinälinjan jäljen jättänyttä rakennusta. Radiohiiliajoituksen mukaan seinälinja ajoittuu 1300-luvulle, mahdollisesti jo 1200-luvun lopulle.

KUVA 2. Seinälinjan tumma jälki alueella 1.

Ajoitustulos asettaa mielenkiintoiseen valoon erinäisiä seikkoja. Kronqvistin mielestähän Liikistön kiveys kuului vuonna 1311 aloitettuun ja kesken jääneeseen kivikirkon rakennustyöhön. Nyt saatu ajoitustulos vaikuttaisi kuitenkin työntävän kiveyksen ajoitusta myöhemmäksi. Jatkotutkimusten aikana on tarkoitus analysoida ajoitusta toivottavasti vielä tarkentavia näytteitä. Mahdollisesti kiveys liittyy myöhempään toimintaan alueella. Syksyn 2002 kaivauksissa löytyi raha, tanskalainen hvid, joka ajoittuu 1400-luvun jälkipuolelle. Kaikesta päätellen alueella on siis ollut toimintaa vielä ainakin 1400-luvulla, joten ko. rakenteella on voinut olla jokin muukin kuin kirkollinen funktio.

Jo "kirjoituspöytätutkimus" paljasti mielenkiintoisia seikkoja; vertailtaessa kiveyksen muotoa ja siitä 1930-luvulla piirrettyjä karttoja, huomaa tiettyjä eroavuuksia. Kiveys ei muodosta vain yhtä kartalla näkyvää kulmaa, vaan itse asiassa niitä havaitsee paikalla kaksi: kaakossa ja lounaassa. Lisäksi Kronqvistin laatima luonnosmainen karttapiirros alueella havaituista maavalleista osoittaa, että kiveyksen koilliskulmakin on ehkä vielä paljastamatta. Keväällä 2002 tehty koepisto "koilliskulman" tienoille paljasti sielläkin koskemattoman näköistä likamaata. Miksi kiveys olisi piirretty vajavaiseksi? Ehkä siksi, ettei se neliömäisen muotonsa vuoksi olisi sopinut kesken jääneestä kivikirkosta luotuun tulkintaan.

Entä mihin rakennuksiin liittyvät nyt löytynyt seinälinjan jäännös ja mm. varsin runsaat lasilöydöt? Koska Liikistössä oli hautausmaa, on luonnollista olettaa, että seinän jäänne kuuluisi paikalla sijainneeseen puukirkkoon; keskiajalla hautausmaa ilman kirkkoa tai kappelia ei ollut suotava tilanne (Nilsson 1989, 50). Pienten puukirkkojen ikä lienee parhaassakin tapauksessa ollut joitakin vuosikymmeniä ja edellisen tilalle rakennettiin uusi kappeli. Koska sekä hautausmaan ajoitus (kts. jäljempänä) että alueelta 1 löytynyt gotlantilainen yksipuolinen raha (1210/20-1260/70) vievät Liikistön ajoituksen 1200-luvulle, ei ole mahdotonta että ensimmäinen kappelikin olisi tehty jo 1200-luvulla.

Alueelta 1 tehtiin löytöjä erityisesti sen pohjoisosasta. Tämä osa oli jo 1930-luvulla kaiveltua, mikä kertoi osaltaan aiempien tutkimusten tarkkuudesta. Kaivelujälkien perusteella voitiin todeta myös se, että ainakaan kiveyksen sisäpuolella ei ilmeisesti ole käytetty selkeästi rajattuja kaivausalueita. Oli selvästi nähtävissä, miten tällekin kohdalle oli yksinkertaisesti kaivettu epämääräisen muotoinen ja vaihtelevan syvyinen kuoppa. Jäljet kertovat lapioilla kaivamisesta.

Löydöistä mainittakoon em. gotlantilainen raha ja kappaleita toisesta, Maunu Eerikinpojan aikainen raha (1319-1363) sekä tanskalainen hvid 1400-loppupuolelta. Mielenkiintoisimpia löytöjä olivat gagaattihelmi, joka litistetyn muotonsa perusteella on voinut olla esim. rukousnauhassa, kahdesta puolikkaasta tehty ontto hopeahelmi, ja pala keramiikkakannun kahvaa (todennäköisimmin 1300-luvulta; A. Pihlmanin tiedonanto). Lisäksi talletettiin nauloja, ikkunalasia ja vihreän värilasin kappale.

HAUTAUSMAA JA RUUMISRISTIEN ARVOITUS

Liikistön hautausmaa lienee perustettu 1200-luvun alkupuoliskolla. Syksyn 2002 kaivauksissa tutkittiin yksi hauta eteläiseltä hautausmaalta ja luunäyte ajoitettiin (kuva 3). Ko. vainajasta saatu tulos sijoittuu aikavälille n. 1240-1280. Hauta sijaitsi eteläisen alueen *laidalla*, mikä ei varmastikaan ole ollut ensisijainen hautausalue (kartalla alue 2). Todennäköisesti hautausmaan käyttö oli jatkunut jo jonkin aikaa ja laajentunut reunoille päin. Aikaisemmin on Liikistöstä löytyneestä vyölaitteesta saatu ajoitustulos n. 1215 (Sjölund 2000, 96). Kun nyt löytyneet varhai-

KUVA 3. Vainaja alueelta 2.

simmat gotlantilaiset rahat ajoittuvat n. 1210/20-1260/70, on oletus hautausmaan periytymisestä jo 1200-luvun alkupuolelta varsin perusteltu. Aiemmin on Liikistön vainajien käsivarsiasentojen perusteella voitu luoda suuntaa antava ajoitus 1200-luvun alkupuolelta ulottuen ehkä 1400-luvulle asti (Jäkärä 2000, 61-62).

Kronqvistin kaivauksissa paljastettiin hautojen päältä muutamia hautamuistomerkkejä. Kyse oli yksittäisistä, hieman muotoilluista paasista sekä erilaisista haudan päällä olleista latomuksista. Ainakin yksi, aikanaan pystyssä ollut paasi löydettiin. Nämä muistomerkit ajoittuvat muotonsa perusteella lähinnä 1200-luvulle. Pystypaadelle tunnetaan vastine Laitilasta: Untamalan kirkkomaalla oleva ns. "Kalevapojan viikatteentikku". Tutkiessaan Untamalan kiven ympäristöä Ella Kivikoski löysi kaksi hautaa kiven edestä (Kivikoski 1952, 162-63)). Toisessa haudassa oli vainajan pään kohdalla pyöreitä pronssiheloja; ne olivat mitä ilmeisimmin kuuluneet keskiajalla käytettyyn päänauhaan. Tällaisen asusteen käyttö ajoittuu 1200-1300-luvuille (von Boehn 1976, 79).

Aiemmissa kaivauksissa kahdesta haudasta löytyneet ristit eli ns. ruumisristit viittaavat meillä vieraaseen hautaamiskäytäntöön. Tällaisia ristejä on käytetty erityisesti Keski- ja Etelä-Euroopassa. Liikistön ristit olivat poikkeuksellisesti rautaa; materiaali oli yleensä lyijyä. Myös Ahvenanmaalta Saltvikin kirkosta on löytynyt tällainen lyijyristi (Dreijer 1956). Risti laitettiin käärinliinojen sisään (ks. Hagberg 1928).

Liikistöstä löytyi myös pieni kalkkikiven kappale; jo aiemmissa kaivauksissa Kronqvist tallensi muutamia palasia. Koska paikalta ei löytynyt kalkkikivisiä rakenteiden osia, voidaankin pohtia mistä palaset ovat aikanaan irronneet? Vuosikymmeniä on jo pohdittu, olisivatko nykyisin Ulvilan kirkon asehuoneessa olevat, lähinnä 1300-luvun kalkkikiviset hautakivet olleet alun perin Liikistössä. Kysymys on vielä ratkaisematta.

LOPUKSI

Liikistö on ehkä ollut varhainen kaupankäynnin tukikohta Kokemäenjoen varrella 1200-luvulla.
Ehkä juuri Gotlannin suunnalta on tullut saksalaissukuisia kauppamiehiä 1200-luvulla, jotka valitsivat Liikistön tukikohdakseen. Paikalle on rakennettu varustus suojaksi joelle päin, asuinrakennuksia ja myös kappeli. Gotlantilaiset rahat, joita käytettiin ennen ruotsalaisten rahojen vakiintumista 1300-luvulla, viittaisivat tähän. Varsinainen rahatalous alkaa Suomessa vakiintua vasta 1300-luvun kuluessa (Klackenberg 1992, 166). Myös Ulvilan kirkossa olevat 1300-luvun hautakivien vierasperäiset nimet puhuvat puolestaan.

Toiminta alkoi kuitenkin 1300-luvun kuluessa siirtyä Ulvilaan lopulta syntyneen kaupungin paikalle; osin ehkä juuri liikenteellisistä syistä. Liikistössä vaikuttaisi kuitenkin olleen toimintaa rahalöydön perusteella ainakin vielä 1400-luvun lopulla. Lähteissä mainitaan myös Pyhän Gertrudin kilta. P. Gertrud suojeli kauppiaita ja matkalaisia, minkä vuoksi kiltatalo sijaitsi yleensä kaupungin ulkopuolella. Ehkä se on

jatkanut toimintaansa entisellä paikallaan?

Oma lukunsa on myös Liikistöstä 1931 laaditussa yleiskartassa näkyvät kivivarustukset, jotka ympäröivät Liikistöä Kokemäenjoen puoleisella sivulla. Minkä aikainen rakennelma tässä on kyseessä? Voisiko Liikistö olla yksi Satakunnan linnoista (vrt. Suhonen 2002)? Liikistössä on tulevaisuudessa työsarkaa myös linnatutkijoille.

KIITOKSET

Haluan esittää kiitokset Suomen kulttuurirahastolle ja Satakunnan rahastolle, joiden tuki mahdollisti Ulvilan Liikistön uudet tutkimukset.

RAHA-AJOITUKSET

Kansallismuseo, rahakammio. FT Tuukka Talvio. (1400-luvun hvid vielä tarkentamatta.)

LÄHTEET

von Boehn, Max 1976: Die Mode. München.

Dreijer, Mats 1956: Likkors av metall från Saltviks kyrka. Sanct Olof.

Hagberg, Louise 1928: Likkorset. Nordiskt folkminne. Stockholm.

Hiekkanen, Markus 2000: Ulvilan kirkon ikä. Sarka 2000 – Satakunnan Museon vuosikirja.

Jäkärä, Tiina 2000: Armställningar från tre finska medeltida begravningsplatser – Korois i Åbo, Liikistö i Ulfsby och Kirkkailanmäki i Hollola. META-medeltidsarkeologisk tidskrift 2000/3.

Kivikoski, Ella 1952: Untamalan „Kalevanpojan viikatteentikku". Kotiseutu nro 5-7.

Klackenberg, Henrik 1992: Moneta nostra. Monetariseringen i medeltidens Sverige. Stockholm.

Nilsson, Bertil 1989: De sepulturis. Gravrätten i Corpus Iuris Canonici och i medeltida nordisk lagstiftning. Bibliotheca Theologiae Practicae 44. Stockholm.

Sjölund, Anna-Kaisa 2000: Ulvilan Liikistön varhaisvaiheista. Sarka 2000 – Satakunnan Museon vuosikirja.

Suhonen, V.-P 2002: Aborg ja Vreghdenborg. Muinaistutkija 2002/1.

TIINA JÄKÄRÄ, FM
Turun yliopisto
Kulttuurien tutkimuksen laitos
Arkeologian oppiaine
tiina.jakara@utu.fi

HELSINGIN VARTIOKYLÄN LINNA OSOITTAUTUI KESKIAIKAISEKSI

Markku Heikkinen

Helsingin kaupunginmuseo teki kesällä 2002 arkeologisen tutkimuksen Vartiokylän linnavuorella Itä-Helsingissä. Päämääränä oli selvittää, milloin ja miksi linna rakennettiin.

LINNAN SIJAINTI, TOPOGRAFIA, SÄILYNEET RAKENTEET JA TUTKIMUSHISTORIA

Vartiokylän linnavuori sijaitsee Itä-Helsingissä Vartiokylänlahden pohjukan länsirannalla keskellä pientaloaluetta. Linnavuoren kallioinen laki kohoaa 30 metrin korkeuteen ja sen pohjoispuolinen tasanne 22 metriin. Se on moninkertaisilla kivivalleilla ympäröity muinaislinnatyyppinen linna. Lakea kiertää maastoa myötäilevä, melkein yhtenäinen, 2-4 metriä leveä ja 25-50 cm korkea, turpeen peittämä, erikokoisista kivistä ilman laastia muurattu valli, joka on paikoitellen sortunut. Vallin päällä on ollut hirsivarustus. Tämän vallin alapuolisilla rinteillä etelässä on kaksi ja luoteessa ja koillisessa yksi isoista kivistä koottua eripituista vallinosaa. Vallien sisäpuolella sijaitsee rakennuksen jäännökset ja muutama kivi- ja maakumpu.

Tutkijat ovat käyneet usein linnavuorella vuodesta 1877 lähtien ja esittäneet monia teorioita rakentajista ja rakennusajankohdasta. Monikertaisten vallien perusteella linna on ajoitettu etupäässä rautakauden lopulle ja keskiajan alkuun. Linnan esikuvana on haluttu nähdä keskieurooppalaiset ja ruotsalaiset sola- eli zwinger-järjestelmän linnat. Siksi on arveltu, että linnan rakensivat Länsi-Uudenmaan ruotsalaiset uudisasukkaat ehkä jo viikinkiajalla hämäläisiä vastaan tai Itä-Uudenmaan ruotsalaiset uudisasukkaat Birger-jaarlin Hämeen ristiretken 1238/39 jälkeen. Rakentajina on pidetty myös idäntien kauppiaita viikinkiajalla ja ruotsalaisia merirosvoja 1300-luvulla. Toisaalta linnavuori on nähty myös hämäläisten tai paikallisten suomalaisten asukkaiden pakolinnana, sotasatamana tai kauppapaikkana. Tällöin paikallinen topografia, ulkoiset vaikutteet ja kotimainen traditio olisivat vaikuttaneet vallien muotoon.

Linnasta ei ole kirjallisia mainintoja historiallisissa lähteissä. Linna on kartoitettu 1888, 1929 ja 1973, mutta arkeologisesti sitä on tutkittu aiemmin vain kerran pienellä Museoviraston koekaivauksella vuonna 1973. Silloin linnavuorella tehtiin 12 koekuoppaa sekä poikkileikkaus linnan päävalliin. Näissä kaivauksissa löydettiin etupäässä palanutta maata, hiiltä, luita ja kiveyksiä, mutta ei mitään ajoittavaa materiaa-

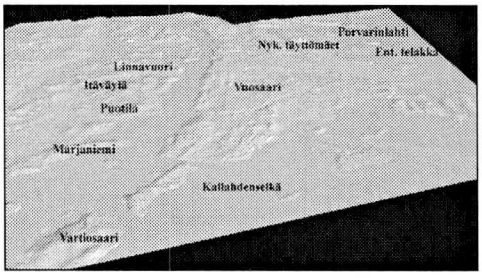

Kuva kolmiulotteisesta mallista, joka kuvaa linnan ympäristöä muinaisen Vuosaaren pohjoispuolisen vesireitin varrella 1200-luvun alussa. Rantaviiva sijoitettu 2,5 metriä nykyistä korkeammalle. Nykyisiä korkeustietoja on muutettu vain Vuosaaren täyttömäkien ja telakan kohdalla vanhojen karttojen perusteella. Malli Helsingin kiinteistöviraston kaupunkimittausosasto ja muutokset M Heikkinen/HKM. Alkuperäinen kuva on värillinen. Kuva lounaasta. Kiinteistövirasto/ HKM.

lia. Ainoa ajoitettava esine linnavuorelta oli irtolöytönä talletettu kivikautinen piinuolenkärki.

Arkeologisen aineiston perusteella Itä-Uusimaa oli rautakauden lopulla autiona. Vuonna 1990 kaupunginmuseo rahoitti viereisen Vuosaaren Kangaslammen siitepölytutkimuksen. Sen ja muiden lähistön siitepölytutkimusten mukaan Itä-Uudenmaan kiinteä asutus on alkanut jo viikinkiajalla. Vuonna 1974 kaupunginmuseon tutkijat inventoivat linnan ympäristöä kahden viikon ajan löytämättä merkkejä esihistoriallisesta asutuksesta tai kalmistosta tai Borgbyn keskiaikaisesta kylästä. Vuonna 1998 valmistui Museoviraston tutkijan Eeva-Liisa Schulzin arkistolähteisiin ja kirjallisuuteen perustuva selvitys ja tutkimussuunnitelma linnavuoresta Helsingin kulttuurikaupunkisäätiön kustantamana. Mäellä sijaitsevat ensimmäisen maailmansodan aikaiset linnoituslaitteet on inventoitu viimeksi 1996.

UUDET TUTKIMUKSET

Helsingin kaupunki myönsi kaupunginmuseolle määrärahan linnan arkeologiseen tutkimukseen vuodelle 2002. Päämääränä oli selvittää linnan rakentamis- ja käyttöaika ja sitä kautta linnan rakentajat ja tehtävä. Toukokuussa 2002 kaupunginmuseon tutkijat mittasivat maastossa linnan vallit ja muut rakenteet saadakseen vuoresta tarkan yleiskartan. Nämä mittaukset liitettiin sittemmin kiinteistöviraston kaupunkimittausosaston tekemään linnan ja ympäristön kolmiulotteiseen malliin. Kesäkuussa 15 hengen tutkimusryhmä kaivoi alueella Eeva-Liisa Schulzin johdolla. Kaivausalueiksi valittiin kallion laen länsiosassa sijainneen rakennuksen jäänteet, linnan päävalli niiden länsipuolelta (alue 1) sekä laen lounaisnurkasta iso kivikumpu ja sen länsipuolinen matala maakumpu päävallin kohdalta (alue 2). Pohjoisen alemmalle tasanteelle tehtiin kaksi koekuoppaa.

Rakennuksen maanpinnalla näkyvä osa muodostui kolmesta seinien perustana olleesta aluskivirivistä. Vallin puoleinen kivirivi puuttui, sillä rakennus on ulottunut vallirakenteisiin saakka tai se on ollut osa laen puolustusvarustusta. Rakennuksen (10 x 6-8 m) kohdalla oli paksulti kallion päälle tuotua hiekkaa ja hiekkakerroksen alla itäosan syvänteen kohdalla lisäksi kiviä. Etupäässä rakennuksen koilliskulmassa hiekan

seassa oli palomaakohtia ja hiiltyneitä kohtia, jotka sisälsivät runsaasti palaneita luita. Vuonna 1973 rakennuksen koilliskulmasta oli tutkittu liedeksi epäilty pyöreähkö kiviympyrä.

Rakennuksen länsipuolella sijainnut päävalli oli huonokuntoinen ja käsitti isojen kivien lisäksi pieniä kiviä ja soraa. Nyt vallissa ei voitu todeta vuonna 1973 hiukan pohjoisempaa tutkitussa kohdassa havaittuja sisäisiä rakenteita. Tuolloin avatussa vallinosassa oli isommista kivistä kylmämuurattu 3 - 4 pitkittäistä kiviriviä ja lisäksi mahdollisesti poikittaisia kivirivejä. Kivirivien välit, sellit, oli täytetty pienemmillä kivillä ja soralla.

Alueelta 1 löytyi runsaasti tiilenpaloja ja -murusia, mutta rakennuksen tai vallin kohdalta ei löytynyt muurattuja tiili- tai harmaakivirakenteita kuten ei myöskään alueelta 2. Laastia löytyi vain muutama pala. Sen sijaan palaneita tai kovettuneita savipaloja löytyi runsaasti. Alueella 1 tiilet kuuluivat oletettavasti puisen rakennuksen tulisijaan ja savea oli ilmeisesti ainakin alueella 2 käytetty lähinnä kivien välien tilkkeeksi.

Alue 2 leikkasi molempien kumpujen reunoja. Koekaivaukset eivät pystyneet valitettavasti valaisemaan kumpujen tarkoitusta tai alkuperäistä olemusta. Ison kivikummun alla sijainneen kallion eteläpuolista seinää oli louhittu suoraksi tulen avulla. Sen juurelta tasaisen kallion päältä otettiin hiilinäyte, jonka päällä oli runsaasti ylempää romahtaneita kiviä, tiilikappaleita ja -murskaa sekä palanutta savea. Itse kumpu, ainakin reunaosaltaan, koostui sekoittuneista kivistä, tiilikappaleista, savipaloista, mullasta ja hiekasta. Etenkin kummun yläkerrosten tiilenpalat olivat peräisin isommista tiilistä kuin alueella 1. Myös niiden koostumus ja väri oli erilaista. Kivikummun pintakerros ja pohjoispuolinen osa vaikuttivat häiriintyneiltä. Vuonna 1973 oli kummun päälle ja ympäristöön tehty kolme koekuoppaa.

Matalassa maakummussa alkoi humuskerroksen alta melko kivetön palaneen/kovettuneen saven kerros. Sen alla oli nokinen hiekkakerros ja kiviä. Savikerrosta ympäröi kaivausalueella kallion reunassa "reunakiveys".

Pohjoisosan tasanteen kahdesta koekuopasta tuli turpeen alta uutta täytemaata ja sen alta vanha humuskerros, jonka alapuolella oli toisessa koekuopassa moreeni ja toisessa isot kivet. Koekuopat ja kartoituksen aikana tehdyt havainnot viittaavat ensimmäisen maailmansodan aikaisten linnoituslaitteiden rakennustöiden tuhonneen suurelta osin tasanteella mahdollisesti sijainneen esilinnan ja läheiset vallit. Tasanteen kumpu vaikuttaa vuoden 1973 kaivaustulosten mukaan samanlaiselta kuin alueen 2 tutkitut kummut kallion laella. Vuonna 1973 esitettiin, että se olisi mahdollisesti hautakumpu ja alueen 2 kivikumpu tornin perusta. Uusien kaivaustulosten perusteella hauta on hyvin epätodennäköinen vaihtoehto ja kivikummun ja muiden kumpujen tarkoitus ja alkuperäinen muoto jää yhä arvoitukseksi. Toisinaan esilinnan reunavallina pidetty kylmämuurattu rakenne tasanteen kummun pohjoispuolella on todennäköisesti ensimmäisen maailmansodan aikaisen tien reunaa.

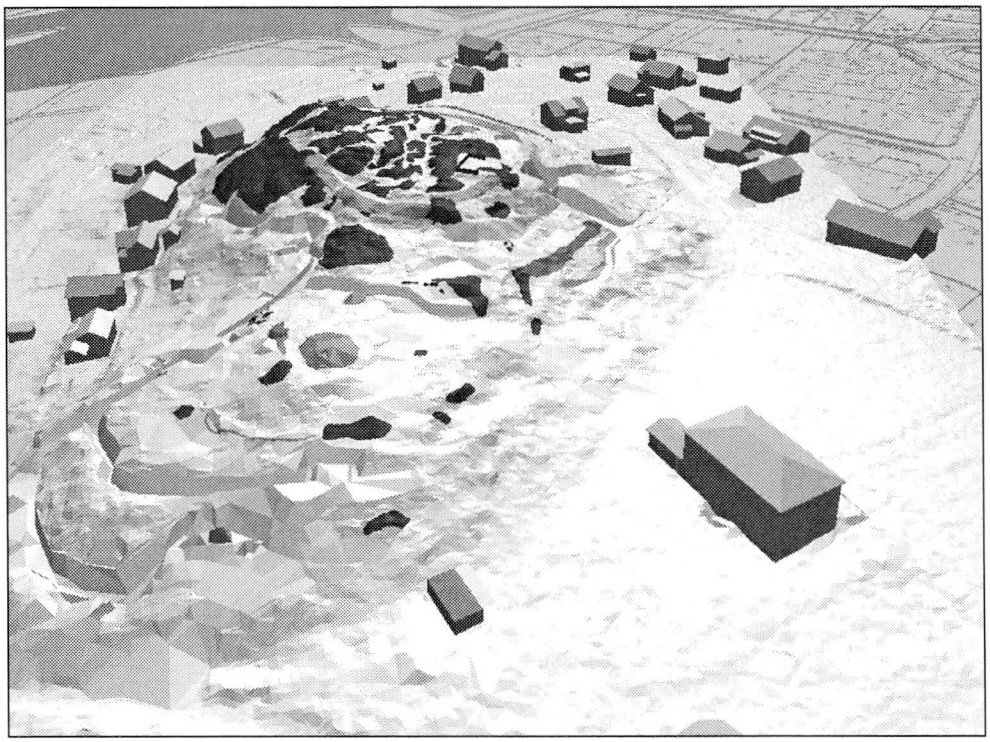

Linna kolmiulotteisessa mallissa. Mallin 'päälle' sijoitettu kaupunginmuseon linnavuoren mittaukset. Rakenteet ja avokalliot merkitty eri värein alkuperäisessä kuvassa. Kuva pohjoisesta. Kiinteistövirasto/HKM.

HIILIAJOITUKSET

Linnavuoren kulttuurikerroksista otetut hiilinäytteet tutkittiin Helsingin yliopiston ajoituslaboratoriossa. Alueelta 1 päävallin alta kallion pinnalta samasta keskittymästä otettujen hiilinäytteiden ajoitussarjasta lasketun painotetun keskiarvon mukainen kalibroitu ikä osuu suurimmalla todennäköisyydellä kalenterivuosiin 1244 - 1292. Erikseen analysoituna muutama näyte oli tätä ajanjaksoa vanhempi, mutta useimmat näytteet olivat yhtä todennäköisesti joko vuosilta 1240 - 1320 tai 1350 – 1400. Kalenterivuosiin muutettuna aika, jolloin näytteiden nuorin puu on lakannut kasvamasta ja rakentaminen ollut todennäköistä, venyy hyvin pitkäksi: vuosien 1260 - 1410 väliin tai suurimmalla varmuudella joko vuosien 1280 – 1330 tai 1340 – 1400 väliin. Alueelta 2 kumpujen kohdalta otetut hiilinäytteet antoivat vastaavanlaisia tuloksia. Näytteiden tulokset kuvastavat keskiaikaisten kohteiden kalibroinnin vaikeutta.

Kallion laelta löydetyt hiilikerrokset voi selittää sillä, että mäki mahdollisesti kulotettiin ennen linnan rakentamista eri ikäisellä puutavaralla. Vuoden 1973 koekaivauksessa havaittiin vastaava kulottaminen. Uusissa kaivauksissa tuli esille myös selviä merkkejä siitä, että tulen avulla on lohkottu kalliota, jotta muurin reunakiville on saatu jyrkästi viettävässä rinteessä kunnon alusta.

LÖYDÖT SEKÄ LUU- JA MAKROFOSSIILIANALYYSIT

Linnan ajoituksen kannalta tärkeimmät löydöt olivat alueelta 1 löydetyt keskiajan alun uutuusaseen, varsijousen panssarinuolenkärki, kivisaviastian katkelma ja hevosenkengän katkelma. Nuolenkärki on tyyppiä, joka on ajoitettu lähinnä 1300-luvulle, mutta myös 1200-luvun loppujaksolle. Kivisavikeraamisen kannun suureunapala, jonka pinnalla on rautapitoinen saviliete, ajoittuu suun reunamuodon ja savilaadun perusteella 1300-luvulle. Se on valmistettu Ala-Saksissa tai Reinin alueella, mutta ei kuitenkaan Siegburgissa. Hevosenkengän katkelma on mahdollisesti pienestä, ainakin 1200-luvun lopulta 1300-luvun puoliväliin käytössä olleesta, ns. kolmiokengästä. Hevosenkenkiin liittyvät hevosenkenkänaulat, jotka voidaan ajoittaa samaan ajanjaksoon. Ajoittamattomia metallilöytöjä olivat veitsi, mahdollinen jalkajousen ruodollinen nuolenkärki sekä rautanaulat. Metalliesineitä oli yhteensä kuutisenkymmentä. Suurin osa löydöistä oli tiilenkappaleita ja -muruja, palamattomia ja palaneita luita sekä savipaloja. Laastia oli vain kaksi palaa. Kaivausalueelta 2 löytyi tiili- ja savipalojen lisäksi vain muutama rautaesine. Mielenkiintoisin oli sirpin tai pienen viikatteen katkelma. Myös luumateriaali oli vähäistä alueella 2. Alemman tasanteen toisesta koekuopasta tuli vain muutama savi- ja tiilipala.

Eri ikäisten nisäkkäiden luut olivat kaikki nykyisiin eläimiin verrattuna huomattavan pieniä ja kaikki olivat peräisin kotieläimistä yhtä jäniksen ja yhtä mahdollista metsäpeuran luuta lukuun ottamatta. Eniten luufragmenteista tunnistettiin naudan/lehmän luita. Lammas, lammas/vuohi ja sika olivat seuraavaksi eniten edustettuina. Naudan luista suurin osa oli vähälihaisista kohdista. Tunnistetuista lintujen luista kolme oli teeren ja loput muiden metsäkanojen luita. Kalojen luita oli suhteellisen paljon. Eniten oli haukea, seuraavaksi ahventa ja särkeä.

Kasvimakrofossiilitutkimuksissa paljastui hiiltyneitä alueelle vieläkin tyypillisiä luontaisia kasvijäännöksiä. Selvästi ihmisen toimintaan liittyviä olivat harmaaherneen siemenet. Muiden kasvien käyttö ravintona tai mauste- ja lääkeyrtteinä jää arvailujen varaan. Tulokset kuvastivat metsäpaloa/kulottamista.

LINNAN AJOITUS JA KÄYTTÖAIKA

Uudet hiiliajoitukset ja kaivauslöydöt todistavat selvästi, että Vartiovuoren linna on rakennettu keskiajalla. Mitään viikinkiaikaan ajoittuvaa löytöä tai rakennetta ei tullut kaivauksissa esiin. Kymmenen hiilinäytteen ajoitussarja antoi linnan todennäköiseksi rakentamisajaksi pitkän ajanjakson: 1200-luvun puolivälistä 1400-luvun alkuun. Nuorimman yksittäisen hiilinäytteen analysointi antaa kaksi muita todennäköisempää rakennusaikaa: vuodet 1280 - 1330 tai 1340 - 1400. Esinelöydöt viittaavat 1200-luvun loppuun ja 1300-lukuun. Löytöjen vähäisyys, niiden ilmeinen samanikäisyys ja vaatimattomuus osoittavat, että linna on ollut käytössä vain lyhyen ajan. Esinelöydöt, luulöydöt ja mm. viljan jyvien puuttuminen viittaavat ehkä muutaman vartiomiehen oleskeluun vakituisesti mäellä. Laajempaa asutusta siellä ei ole ollut. Löytöjen puute voi viitata myös siihen, että linnan käytöstä on luovuttu ilmeisen harkitusti. Tällöin se on tyhjennetty ja purettu. Tulipalo ennen linnan tyhjentämistä tai

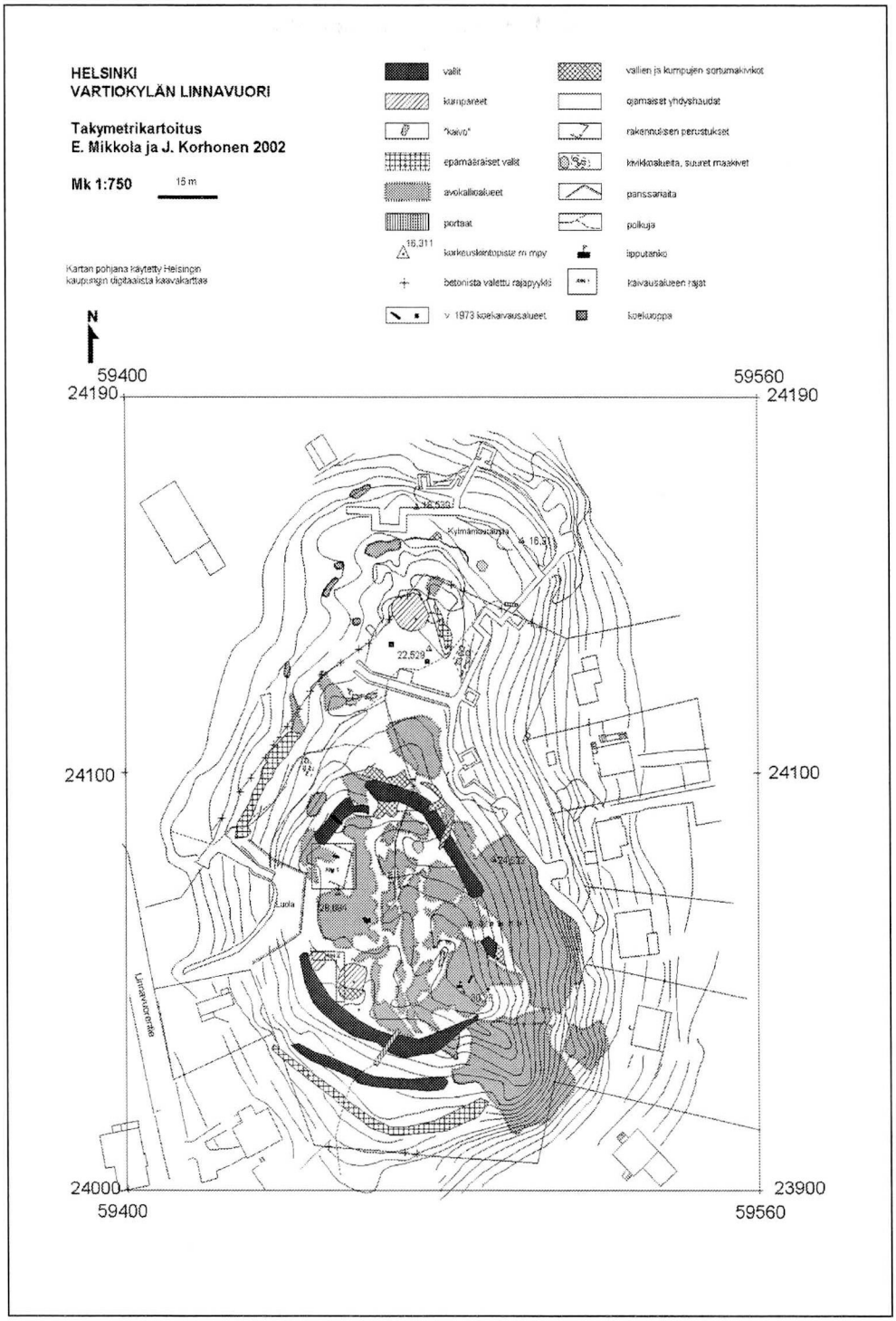
HELSINKI
VARTIOKYLÄN LINNAVUORI
Takymetrikartoitus
E. Mikkola ja J. Korhonen 2002
Mk 1:750
15 m
Kartan pohjana käytetty Helsingin kaupungin digitaalista kaavakarttaa
N
vallit
kumpareet
"kaivo"
epämääräiset vallit
avokallioalueet
portaat
16,311
korkeuskiintopiste m mpy
betonista valettu rajapyykki
v. 1973 kaivausalueet
vallien ja kumpujen sortumakivikot
ojamaiset yhdyshaudat
rakennuksien perustukset
kivikkoalueita, suuret maakivet
panssariaita
polkuja
ippuntaikio
kaivausalueen rajat
koekuoppa
59400
59560
24190
24190
24100
24100
24000
23900
59400
59560
Kylmämiehenpolku
16,313
22,529
Luola
Linnavuorentie

valloituksen yhteydessä olisi jättänyt jälkensä esineistöön.

KUKA RAKENSI VARTIOKYLÄN LINNAN?

Hiiliajoitusten mukaan linnan ensimmäinen mahdollinen rakentaminen olisi ajoitettavissa 1200-luvun jälkimmäiselle puoliskolle, jolloin se liittyisi Itä-Uudenmaan ruotsalaisen uudisasutuksen syntymiseen Birger-jaarlin vuoden 1238/39 Hämeen retken jälkeen. Esinelöydöt viittaavat lähinnä 1200-luvun loppuun ja 1300-luvulle. Tutkimusten mukaan Itä-Uudellamaalla Helsingin seutu sai myöhäisessä vaiheessa ruotsalaisasutuksensa. Vanhimmat kiinteän ruotsalaisasutuksen merkit on tavattu kaakkoiselta rannikkoseudulta Sipoon rajamailta, josta asutus on levinnyt länteen ja sitten Vantaanjokea pohjoiseen. Länsi-Helsinkiin oli muodostumassa hämäläiskyliä jo tässä vaiheessa ja aivan Vartiokylän linnan itäpuolella Sipoossa oli myös voimakasta hämäläisvaikutusta eränautinnan ja ilmeisesti vakituisemmankin asutuksen muodossa. Oliko linna mahdollisesti varmistamassa ruotsalaisten uudisasukkaitten asutusta heitä vastaan? Ruotsalaisasutus keskittyi rannikolle vain noin 15 - 20 kilometrin levyiselle vyöhykkeelle.

1200-luvun puoliväliin viittaa myös linnan muinaislinnamainen rakenne; veden äärellä oleva jyrkkä kallio ja sen loiville rinteille rakennetut kylmämuuratut harmaakivivallit. Tällaisia linnoja on käytetty rautakauden lopulla ja vielä keskiajan alussa. Ruotsin kruunun varhaisimman hallinnon Suomessa on arveltu perustuneen vastaavanlaisiin linnoihin, kuten Liedon Vanhalinnan mäkilinnaan, Janakkalan Hakoisten Linnavuoreen ja Uskelan Hakastaron Linnavuoreen sekä mahdollisesti niiden yhteyteen perustettuihin kuninkaankartanoihin. Kyseisistä kohteista on löydetty Vartiokylästä poiketen myös muurattuja kivi- ja tiilirakenteita, sillä linnat ovat olleet käytössä 1300-luvulle saakka. Suomeen taito muurata tiili- ja harmaakivirakenteita tuli Koroisten piispankirkon rakentamisen myötä mahdollisesti 1260-luvulla. Koroisiin rakennettiin myös ensimmäinen vallihauta ilmeisesti 1230-luvulla.

1280-luvulta lähtien rakennettiin Turun, Hämeen ja Viipurin aluksi leirilinnatyyppiset linnat, jotka olivat jo rakenteellisesti pohjakaavaltaan suorakulmaisia keskiaikaistyyppisiä linnoja. Niissä oli tyypillisenä piirteenä tiilen ja laastin käytön lisäksi kuivat ja veden täyttämät vallihaudat. Saarilla ja niemillä sijaitsevilla linnoilla oli vallihautojen lisäksi paaluvarustukset.

Vartiokylän linnan rakennuttajina ovat voineet olla uudisasukkaat, kruunu, yksityishenkilö tai kirkko. Linnan ylläpidosta ovat vastanneet kuitenkin todennäköisesti ympäristön asukkaat, sillä Itä-Uudenmaan varhaisin hallinto on tutkimusten mukaan organisoitu ledung-periaatteella.

Vartiokylän linna sijaitsee kahden sisämaahan johtavan kulkuväylän ja keskiaikaisen asutuksen painopistealueen, Vantaanjoen ja Itä-Vantaalla sijaitsevan Krapuojan, välissä. Niitä on yhdistänyt Vuosaaren pohjoispuolinen muinainen vesiyhteys, jonka pohjoisrannalla linna on sijainnut. Linnan takamaalla sijaitsi vain kaksi kylää. Linnalla on ollut hyvät yhteydet lähistön jokien ja merenlahtien rannoilla sijaitseviin kyliin. Kyliä yhdistävä 1600- ja 1700-luvun tiestö on voinut syntyä jo keskiajalla. Jokia pitkin ja merenlahtien kautta ovat kulkeneet myös talvitiet. Linna on voinut toimia

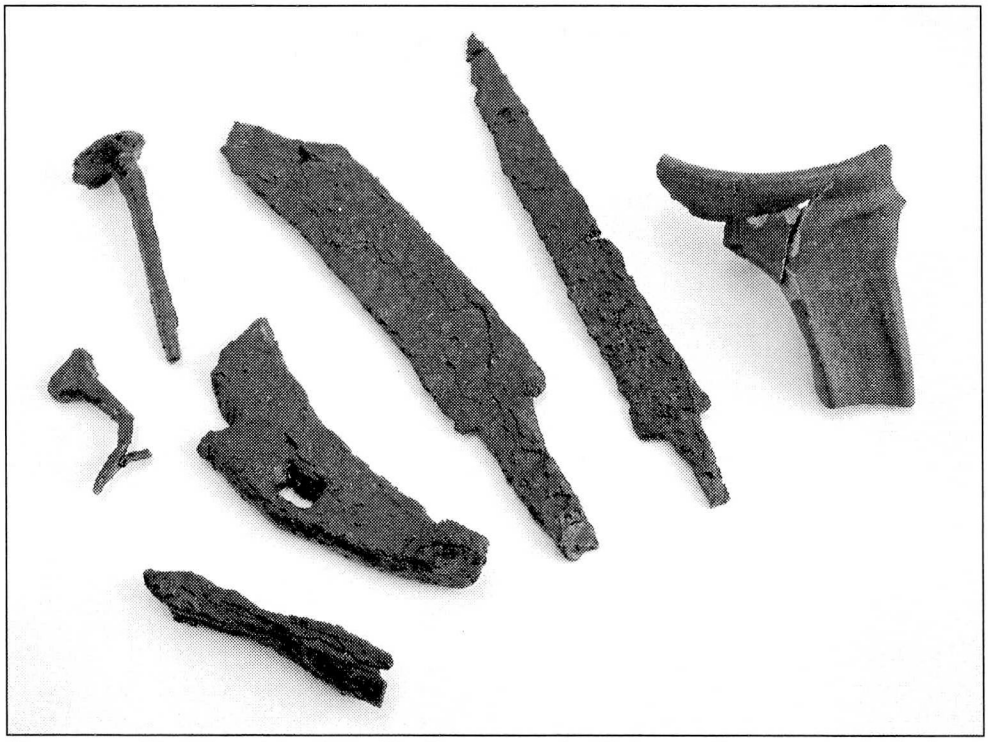

Linnavuoren löytöjä vuodelta 2002. Alhaalla vasemmalta lähtien varsijousen nuolenkärki, hevosenkengän katkelma, viikatteen/sirpin katkelma, veitsi ja kivikeramiikka-astian suureunapala. Vasemmalla ylhäällä on hevosenkenkänaula ja naula. Markku Heikkinen/HKM.

vastahyökkäyksiin kerättyjen joukkojen tukikohtana. Linna on soveltunut myös hallintoon, veronkantoon ja kaupankäyntiin. Sieltä on voitu valvoa Vartiokylänlahden ja Porvarinlahden välistä liikennettä, mutta sisämaahan johtavien vesireittien valvontaa sieltä käsin ei voitu toteuttaa.

Hiiliajoitukset antavat myös mahdollisuuden liittää linna 1300-luvun lopun lyhyeen linnarakentamisjaksoon, jolloin drotsi Bo Jonsson Grip ja laamanni Jacob Abrahamsson Djäkn perustivat linnoja Uudellemaalle. Albrekt Mecklenburgilaisen hallituskaudella (1364-89) perustettiin Länsi-Uudellemaalle Raasepori ja Itä-Uudellemaalle tuntemattomaan paikkaan Wartholm ja sille voutikunta.

Wartholm on viime aikoina liitetty Porvoon Husholmiin ja Sipoon Sibbesborgiin, jotka molemmat on nykyisin ajoitettu esinelöytöjen ja dendrokronologiatutkimusten perusteella 1300-luvun lopun lyhyeen linnanrakentamisvaiheeseen. Molemmat ovat vedenalaisin paaluvarustuksin varustettuja saarilinnoja, joissa on vallihautoja ja muurattuja rakennuksia. Vartiokylän ehdokkuutta Wartholmiksi vähentävät linnan muinaislinnamaiset rakenteet, vaatimattomuus sekä sijainti aivan voutikunnan – jos kyseessä on Wartholmin/Porvoon voutikunta – länsireunassa ja aivan Sibbesborgin vieressä. Porvoon Linnamäkeä ei voida myöskään sulkea kokonaan pois ajateltaessa, missä Wartholm on ollut.

Kuningas Eerik Pommerilainen ja kuningatar Margareeta syrjäyttivät 1389 vihatun Albrekt-kuninkaan ja voittivat lopulta myös taistelun tämän kannattajia vastaan. Vuonna 1398 he antoivat käskyn purkaa Albrektin maahantulon jälkeen rakennetut linnat ja linnoitukset, "Itämaan puulinnat". Useimmat pikkulinnat katoavat lähteistä tämän jälkeen, vain kymmenkunta vuotta rakentamisensa jälkeen. Viimeistään tällöin myös Vartiokylän linna hylättiin.

Linnavuoren laella sijainneen rakennuksen jäänteitä kaivetaan. Markku Heikkinen/HKM.

LÄHTEET

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

HELSINGIN KAUPUNGINMUSEO

Rönkkö, Eino: Helsinki Vartioharju. Inventointi 1974. Helsingin kaupunginmuseo.

Schulz, Eeva-Liisa: Helsinki Vartiokylän linnavuori. Arkistolähteisiin ja kirjallisuuteen perustuva selvitys ja tutkimussuunnitelma. 1998. Museovirasto.

Schulz, Eeva-Liisa: Helsinki Vartiokylän linnavuori. Keskiaikaisen muinaislinnan kartoitus 13.5.-31.5.2002 ja kaivaus 3.6.-2.7.2002. Sisältää raportit: Katariina Nurminen: palaneet luut, Niklas Söderholm: palamattomat luut, Tanja Tenhunen: makrofossiilianalyysi, Helsingin yliopiston ajoituslaboratorio/Högne Jungner: Ajoitustulos ja ajoitussarjojen kalibroinnit (Hel-4594-Hel-4603). Kaivauskertomus 2003. Helsingin kaupunginmuseo. (Löydöt KM 33374: 1-1141)

Vuorela, Irmeli, Grönlund, Tuulikki & Kankainen, Tuovi: Helsingin Vuosaaren luonnon- ja asutushistorian paleoekologinen tutkimus. 1990. Geologian tutkimuskeskus KA43/90/2.

MUSEOVIRASTO, ARKEOLOGIAN OSASTON TOPOGRAFINEN ARKISTO

Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa: Kertomus toimenpiteistä, jotka Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander suoritti Helsingin Vartiokylän linnavuorella (Slottsbacken) 4.-8.6.1973. Koekaivauskertomus. (Löydöt KM 19270:1-23)

HELSINGIN YLIOPISTO, ARKEOLOGIAN LAITOS

Suhonen, Veli-Pekka: Itä-Uudenmaan keskiaikaiset linnat. Painamaton pro gradu - tutkielma. Maaliskuu 1997.

KIRJALLISUUS

Suhonen Veli-Pekka: Asuntolinnasta palatsilinnaan, kahden varhaiskeskiaikaisena pidetyn linnan ajoitukset nykytutkimuksen valossa. SKAS 2/2002.

Suhonen Veli-Pekka: Kahden linnan aika – Länsi-Uudenmaan 1300-luvun lopun linnatilanne. SKAS 3/2002

Suhonen, Veli-Pekka: Aborg ja Vreghdenborg, Muinaistutkija 1/2002.

Markku Heikkinen
tutkija
Helsingin kaupunginmuseo
Karamzininkatu 2, 00100 Helsinki
markku.heikkinen@hel.fi

BRITTILÄISTÄ PALATSIARKEOLOGIAA

Terhi Mikkola

Graham D. Keevill: Medieval Palaces, an Archaeology, Tempus Publishing Great Britain 2000. 192 s.

Kirjoittaja Graham D. Keevill on teoksen sisäkannen esittelyn mukaan ohjannut kahdenkymmenen vuoden ajan kaivausprojekteja kaikkialla Englannissa. Tämä teos on Keevillin ensimmäinen "oma kirja", josta hän esipuheessaan kertoo haaveilleensa raportteja laatiessaan. Teoksen tarkoitus on kertoa palatsien tutkimisesta, rakentamisesta, käytöstä ja asukkaista arkeologisen näkökulman kautta. Keevillin oman työhistorian perusteella aiheen valinta on ollut ilmeisen helppo: 1990-luvun puolivälistä alkaen vietetty aika Lontoon Towerin ja Hampton Court Palacen kaivauksilla. Näiden ohella teoksessa on esimerkkejä useista muista Englannin, Skotlannin ja Walesin palatseista.

Minulta tämä kirja oli jäädä lukemattomien joukkoon otsikkonsa takia. Palatsit toivat nimittäin ensimmäisenä mieleen huikeat taideaarteet (sinänsä kiinnostavia) ja hoviskandaalit (joiden esittelemisessä TV1 on viime talven sunnuntai-iltapäivisin ansioitunut). Onneksi alaotsikko "an Archaeology" piti minkä lupasi ja kirja tutustutti kenttäarkeologin otteella sekä hyljättyjen että edelleen käytössä olevien palatsien maanalaisiin ja muurien sisäisiin rakenteisiin.

Liikaa ei kuitenkaan pidä innostua. Keevillin teos on suunnattu kaikille kiinnostuneille, mutta varsin näppärästi kirjoittaja taiteilee populaarin ja tietoteoksen rajalla. Populaariä on ehkä se, että rakenteista yms. kertoessaan Keevil ei pyri tarkkoihin kuvauksiin ja jättää turhat yksityiskohdat mainitsematta. Näin teksti pysyy tasaisen luettavana, mutta itseäni harmitti, kun juuri pääsi kunnolla asiaan niin siirryttiin jo seuraavaan. Vaikkapa tulisijoista ja viemäreistä kirjoittaja tuntui ärsyttävästi tietävän enemmän kuin tekstissä luki.

Joissain kohdin, esimerkiksi Towerin tornien pohjien paaluttamisen kuvauksessa, piirrokset olisivat olleet paikallaan, etenkin kun esiteltävät tutkimustulokset ovat

kirjoittajan omilta kaivauksilta. Muuten kuvitus tukee loistavasti tekstiä, epätasalaatuisuudesta huolimatta - vaihtelua hieman tuhruisista mustavalkoisista räikeisiin värikuviin. Toki kuvien joukossa on onnistuneitakin.

Mikä sitten on englantilainen keskiaikainen palatsi? Ja mikä sen erottaa keskiaikaisesta linnasta tai kartanosta? Tässä teoksessa palatsilla tarkoitetaan kuninkaallisten tai piispojen asuinrakennusta, jossa aikaa vietettiin vuosittain muutamasta päivästä kuukausiin. Palatsin ja linnan rajanveto on Keevillin mielestä vaikeaa ja välillä mahdotontakin, mutta hänen mukaansa palatsien ensijainen käyttötarkoitus oli asuminen eikä puolustus. Toki aina, kun hallitsija seureineen kiersi maata palatsista palatsiin, piti puolustuksesta huolehtia, mutta varsinaisia sotalinnoja palatsit eivät olleet. Niiden puolustusmekanismit olivat lähinnä visuaalisia; muurit saivat lisää korkeutta heijastuessaan vallihaudan vedestä. Ja asumisen mahtavuuttakin korostettiin, keskiaikaisen Towerin ylin muurattu kerros oli kulissi, jonka takaa ei asuintilaa löytynyt.

Löytöaineistosta ei ole paljon apua palatsin tunnistamisessa, jos kirjalliset lähteet eivät kerro tutkittavan raunion menneestä tehtävästä. Kuninkaallinen seurue kuljetti tykötarpeita mukanaan eivätkä paikalleen jostain syystä jääneet muistot eroa kuin poikkeustapauksissa aikakautensa muiden varakkaiden henkilöiden materiaalisesta omaisuudesta. Löytöjen käsittely jääkin Keevillin teoksessa sivuseikaksi ja pääosassa on palatsien rakentaminen perustuksista katonharjalle. Joskus sattui rakennusvirheitä ja niidenkin jälkiin perehdytään. Pohtimisen aiheena on myös palatsin huoneiden ja siihen liittyvien rakennuksien käyttötarkoitus. Tässä

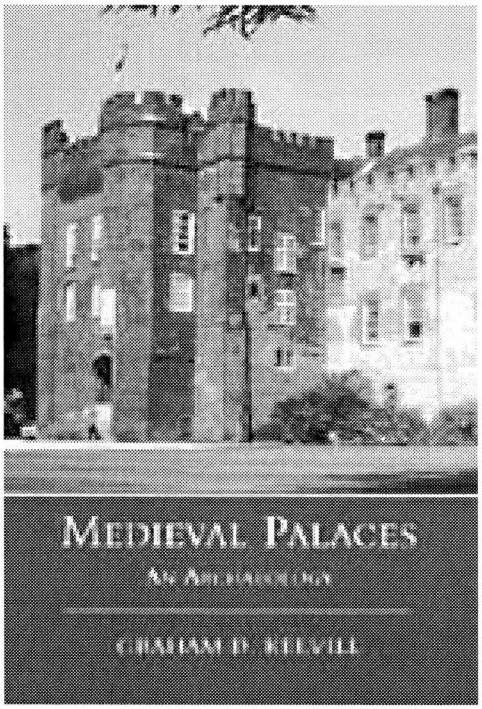

Keevillin, kuten muidenkin aihetta käsittelevien, ongelmana ovat ylempien kerrosten puuttuminen raunioita tutkittaessa sekä pitkään käytössä olleiden rakennusten sisätilojen muutostöiden vaikutus vanhempiin rakenteisiin. Palatsien nykyiseen käyttöön Keevill lähinnä rohkaisee eikä hän tunnu yhtään pitävän pahana kaivausvieraitakaan, joita turistikohteissa järjestettävissä kaivauksissa riittää.

Keevill kuljettaa loistavasti rinnakkain yleistä kerrontaa keskiajan rakentamisesta ja esimerkkejä konkreettisista kohteista, enimmäkseen vielä suhteellisen tuoreilta kaivauksilta. Mielenkiintoisimmat yksityiskohdat ovat Lontoon Towerista - olkoonkin, että kohde on ehkä linnamaisin kaikista niistä palatseista mitä Keevill esittelee. Englannin, Walesin ja Skotlannin palatseilla on pitkä tutkimushistoria, mutta arkeologia on jäänyt

usein arkkitehtuurin ja taidehistoria varjoon. Arkeologisia kaivauksia on toki tehty ja julkaistukin. Keevill esittelee teoksia ja arkistoja, joiden kautta niihin pääsee tutustumaan.

Ajan hengen mukaan saarivaltakunnan palatsiarkeologiaa vaivaa sama piirre kuin meidän ehkä vastaavimpaa tapausta eli kartanoarkeologiaa. Kerralla tehtävät kaivaukset ovat pienialaisia ja koeojat harvoin osuvat tiedon saannin kannalta oleellisimpiin kohtiin. Tuloksia täytyy sitten kasata kuin tilkkutäkkiä. Mutta hyvä näinkin, kuten Keevillkin toteaa, totaalikaivauksia on yleensä turha odotella.

Keevillin teos kannattaa ehdottomasti selata, jos on menossa turistiksi Brittein saarille ja aikoo vierailla palatsikohteissa. Kirjan takaa löytyvään viitteelliseen kohdelistaan ei kannata tyytyä vaan lukaista mitä Westminsteristä ja Towerista löytyy, kun osaa oikein katsoa.

TERHI MIKKOLA
Pilvipolku 2 c 12
50500 Mikkeli
terhi.mikkola@dnainternet.net
Kirjoittaja työskentelee tällä hetkellä SuVi –projektissa ja on jatkoopiskelijana Helsingin yliopistossa.

PYHÄN NAISEN POLUILLA, KESKIAJAN KADUNKULMISSA, KIVISEINILLÄ KIIPEILEMÄSSÄ

SKAS Etelä-Ruotsissa 24.-29.4.2003

Tanja Ratilainen ja Mervi Suhonen

OSA I

JOHDANTO

Pyhän Birgitan juhlavuonna SKAS valitsi matkakohteekseen ajankohtaisen Itä-Göötanmaan. Matkaohjelman rakennusaineksina oli myös tuoretta arkeologista keskustelua. Oppaamme, kaupunkiarkeologi Göran Tagesson väitteli keväällä 2002 Linköpingin kaupunkirakenteen kehityksestä vastaväittäjänään matkanjohtajamme Markus Hiekkanen. Viime syksynä Dies Medievales –päivien yleisöesitelmässään Hiekkanen puolestaan toi turkulaisten punnittavaksi uuden historiallis-arkeologisen tulkintansa Turun kaupungin perustamisesta (Tagesson 2002a; Hiekkanen 2002a; 2002b). Seuran puheenjohtajan Kari Uotilan opastuksella kevätretkiohjelmaan liittyi kuin luonnostaan myös muutamia linnakohteita.

Kilometreissä kunnianhimoinen matkareittimme jatkui halki Smoolannin ja Skoonen aina Ruotsin eteläisimmälle rannikolle asti. Kohteiden määrä ja nimekkyys olivat innostaneet mukaan 43 osanottajaa. Retkipäivien kolmen pääjuonen mukaisesti myös matkakertomuksemme on kolmiosainen: Birgitan elämää, kivilinnojen maisemia, todisteita keskiaikaisesta kaupunkisuunnittelusta. Kartan 1 numerointi puolestaan noudattaa sitä järjestystä, jossa kohteisiin tutustuimme.

BIRGITAN POLUILLA

Luostarimaailmaa ennen Birgittaa

Birgitta Persdotterin (1303-1373) vaiheikkaan elämäntaipaleen ja pyhien tekojen muistoksi yleisölle tarjotaan tänä kesänä niin Ruotsissa kuin muuallakin mm. erilaisia pyhiinvaellustapahtumia (internetissä esim. www.sanctabirgitta.com). Eurooppalaisena sivistyneenä naisena Birgitta on paitsi hartaudenharjoituksen esikuva myös ajankohtainen kulttuuripersoona. Hänet on vuonna 1999 julistettu Euroopan suojeluspyhimykseksi.

Uskonnolliset näyt johdattivat Birgitan yhteiskunnalliseen toimintaan, johon edes hänen kaltaisellaan syntyperältään ylhäisellä, luku- ja kirjoitustaitoisella naisella ei keskiajalla muutoin suuriakaan mahdollisuuksia ollut. Ilmestyksiinsä vedoten hän pyrki vaikuttamaan valtakunnanpolitiikan johtohenkilöihin, mm. kuningas Magnus Erikssonin (1319-1364) politiikkaan. Birgitta oli taustavaikuttajana esimerkiksi sen

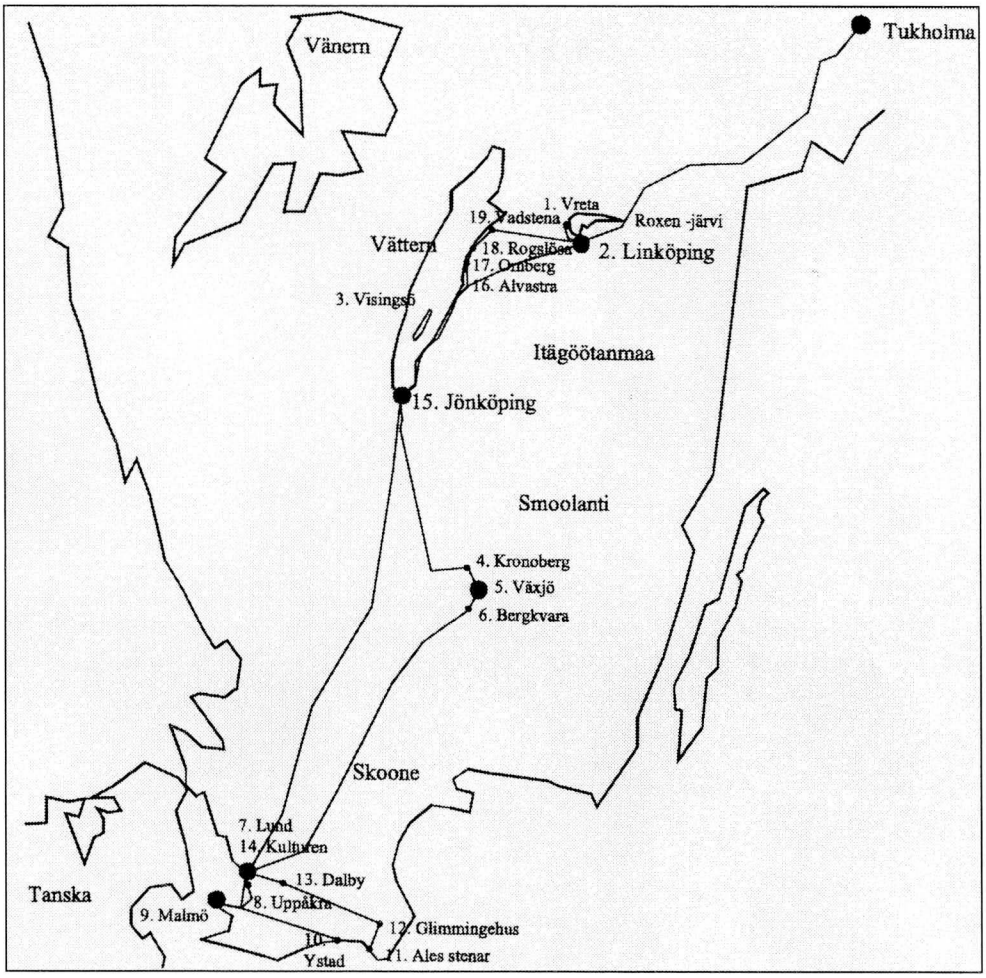

Kartta 1. Matkareitti.

sotaretken suunnittelussa, joka vuonna 1348 ristiretkeksi verhottuna suunnattiin Novgorodia vastaan. Tulokseton idänpolitiikka oli keskeinen syy, miksi Birgitan ja kuninkaan välit myöhemmin viilenivät.

Vuonna 1341 Birgitta ja hänen miehensä Ulf Gudmarsson aloittivat pyhiinvaellusmatkan Santiago de Compostelaan. Matkan kolmantena vuonna Ulf Gudmarsson sairastui ja Ruotsiin palattuaan hän kuoli Alvastran sistersiläisluostarissa mistä hänen luunsa tosin myöhem-

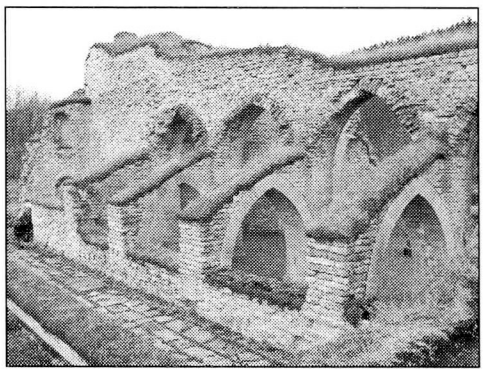

Kuva 1. Alvastran luostarikirkko eteläpuolelta. Kuva C. Tulkki.

min on siirretty Tukholmaan. Alvastran (16) luostari on Pohjolan ensimmäinen sisteriläisluostari, jonka perustamisvuonna (1143) sääntökunnan perustamisesta tuli kuluneeksi vasta 45 vuotta. Sistersiläiset viljelivät luostari-ideologiaa puhtaana ja ankarana. Alvastraa on 1920-50 –luvuilla tutkittu arkeologisin kaivauksin pitkään ja hartaasti. Koko luostarialueella rauniot ovat nyt näkyvissä, ja opastaulun pohjapiirroksen perusteella eri huonetilat ja käytävien rajaamat piha-alueet on helppo tunnistaa (kuvat 1 ja 2). Tulkinnat perustuvat oletukseen, että Alvastran luostarirakennukset sijoitettiin täsmällisesti sistersiläissääntöjen mukaan. Hiljattain Tukholman yliopistossa väitöskirjatyönsä aloittaneella Elisabeth Regnerillä on työsarkanaan mm. 50 000 löytöpussia, joiden avulla hän pyrkii rakennusten funktioiden selvittämiseen arkeologisin kriteerein.

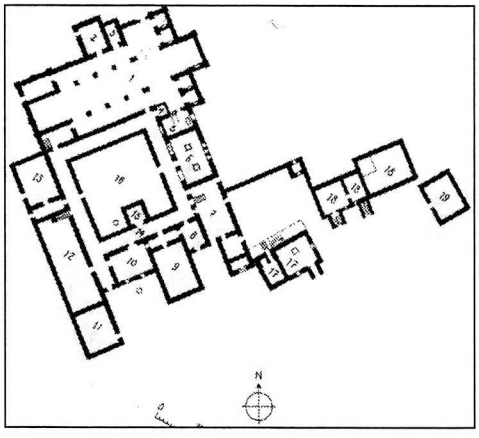

Kuva 2. Alvastran luostarin pohjakaava.

Alvastran yläpuolella kohoaa Itä-Göötanmaan korkein kukkula Omberg (17). Kristillistymisen varhaisilla ristiriitojen vuosikymmenillä siitä tuli peikkovuori, jolle pakanalliset henget ja oliot karkotettiin. Kukkulan rinteellä Vätternin suuntaan avautuvassa maisemassa on mahdollisesti ollut harvinainen pohjakaavaltaan pyöreä rotundakirkko, jonka kryptaan mahtimies Sverker (kuninkaana 1130-56) legendan mukaan sai hautansa. Varhaiskeskiaikaiselta kirkkomaalta on kaivauksissa löydetty riimukirjoituksin varustettuja hautakivien katkelmia, joiden laajempikin tutkimus on nähtävästi pian ajankohtaistumassa.

Pian Alvastran perustamisen jälkeen sistersiläisluostari aloitti toimintansa myös Vretassa (1) Linköpingin luoteispuolella. Vreta edustaa yhdenlaista jatkuvuutta esikristilliseltä ajalta varhaiselle keskiajalle. Omaa asemaansa korostaakseen ja kristillistyvässä alueyhteisössä sitä turvatakseen Stenkilsin mahtimiessuku teki 1100-luvun alussa maalahjoituksen luostarille (kuva 3). Arkeologisesti

Kuva 4. Rogslösan kirkon 1200-luvun puuovi, jossa komea metsästyaiheinen heloitus.

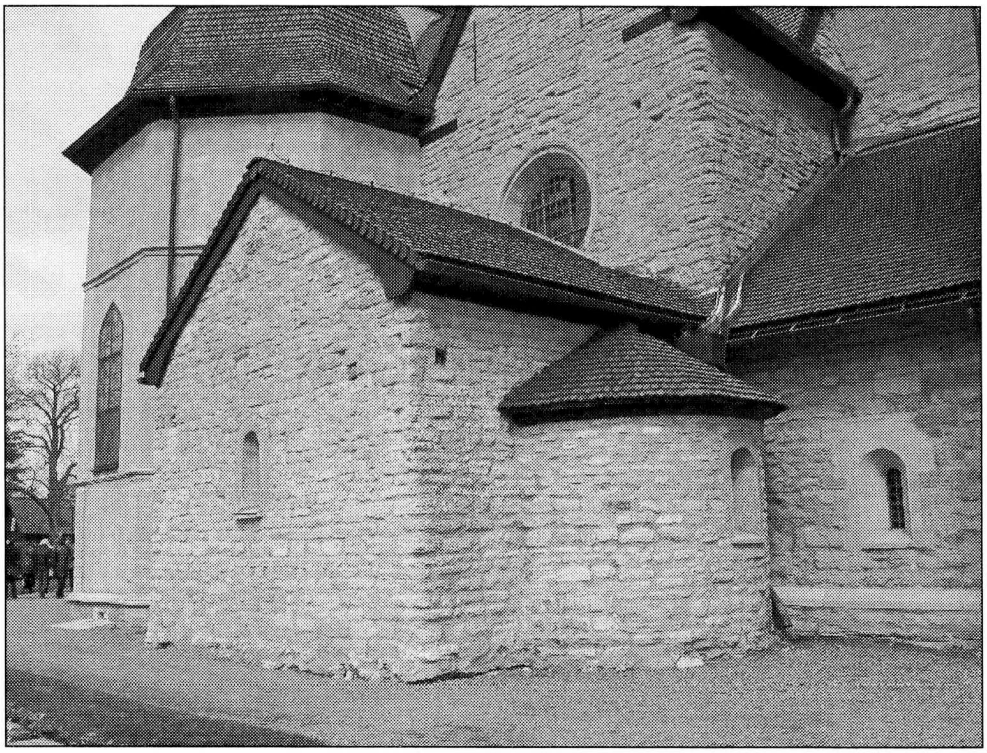

Kuva 3. Vretan luostarin eteläpuolen mahdollinen Stensil -suvun hautakappeli. Kuva C. Tulkki

luostarialuetta tutkittiin viimeksi 1900-luvun alussa. Rakennusjärjestyksessä näyttää olevan benediktiiniläisjärjestöön viittaavia piirteitä. Tutkimushypoteesina onkin esitetty, että luostari 1100-luvun alkupuolella olisi ollut benediktiiniläissääntökunnan alainen, mutta myöhemmin sen rakentamista olisi jatkettu sistersiläissääntöjä noudattaen. Vretan luostarikirkko on edelleen käytössä seurakuntakirkkona, jonka kirkkomaalla keskiaikaiset luostarinrauniot ja nykyinen hautausmaa täydentävät toisiaan.

Rogslösan (18) 1100-luvulla rakennetussa seurakuntakirkossa on sistersiläisluostareiden arkkitehtonista vaikutusta kirkkorakentamiseen. Kivijalan yläosa on viistottu samalla tavalla kuin myöhemmin Hattulan Pyhän Ristin kirkossa, missä vastaava yksityiskohta toteutettiin tiilestä. Vierailijalle Rogslösan kirkosta vierailijalle jää kuitenkin parhaiten mieleen muhkea 1200-luvun puuovi, joka on koristettu kymmenin metsästysaiheisin rautaheloin (kuva 4).

MAAILMAN ENSIMMÄINEN BIRGITTALAISLUOSTARI

Pyhän Birgitan juhlavuosi on luonnollisesti tuottanut eri museoihin Birgitta-näyttelyitä ja tuonut myyntiin valikoiman erilaisia Birgitta-tuotteita (kuva 5). Vadstenassa kuningas Kaarle XVI Kustaa vihkii Sancta Birgitta Klostermuseumin kesäkuun alussa. Me tutustuimme Linköpingissä Östergötlands länsmuseumissa teemanäyttelyyn Europabilden av Birgitta, jonka esitteli taidehistorioitsija Eva Tagesson. Näyt-

Kuva 5. "Lagmansdottern som blev världkändis". Kuva Lödöse museum.

telyn taideharvinaisuus on Vatikaanin museosta lainaan saatu maalaus, joka on valmistunut n. 1373-75 eli ehkä Birgitan vielä eläessä. Taiteilija Niccolò di Tommaso oli kenties itse nähnyt Birgitan. Maalauksen aihe, Birgitan näky Neitsyt Marian puhtaudesta Kristuksen syntymän jälkeen, yleistyi maalaustaiteessa 1300-luvun lopussa.

Europabilden av Birgitta on asettanut tavoitteekseen kriittisen Birgitta-kuvan ja seuraa Birgitta-aiheista taidetta seitsemän vuosisadan ajan. Toteutuksessa varsinkin keskiaikaiset taide-esineet ja moderni näyttelytekniikka kuitenkin riitelevät keskenään ja kokonaisuus jää melko mielenkiinnottomaksi. Jännittävämpää nähtävää oli erilleen sijoitettu pieni taidenäyttely, jossa nykytaiteilija Maria Friberg käsittelee Birgitta-problematiikkaa valokuva- ja veistotaiteen keinoin.

Elämänsä keskivaiheilla Birgitta sai näyssä kehotuksen perustaa luostari. Magnus Eriksson ja kuningatar Blanka testamenttasivat tulevalle luostarille vuonna 1346 Vadstenasta (19) Bjälbosuvun palatsin, "kivitalon veden äärellä" (>paikannimi Vadstena). Jo 1200-luvulla valmistunut palatsirakennus edustaa varhaisinta tiilirakentamista Ruotsissa. Luostarin kirkon Birgitta toivoi kuitenkin rakennettavaksi kivestä, sillä tiili olisi ollut pyhättöön liian ekslusiivinen materiaali. Avignoniin uuden luostarin sääntöjä vahvistuttamaan Birgitta lähetti Turun piispa Hemmingin, jonka ajatuksiin hän jo aiemmin oli hurskaudellaan vaikuttanut. Vuonna 1349 Birgitta itse siirtyi Roomaan, mistä hän vielä vanhuudessaan teki pyhiinvaelluksen Jerusalemiin. Vadstenan luostari sai vahvistetut sääntönsä vasta kolme vuotta ennen Birgitan kuolemaa eikä uuden sääntökunnan äiti koskaan nähnyt sen ensimmäistä luostaria toiminnassa. Hänet haudattiin Vadstenaan, missä vuonna 1384 vihitystä luostarista tuli välittömästi merkittävä pyhiinvaelluskohde.

Birgitasta oli jo nuorella iällä tullut aviovaimo ja kahdeksan lapsen äiti. Pyhyys ja avioelämä oli katolisessa kirkossa pidetty tiukasti erillään, mutta jo Birgitan elinaikana asenne muuttui. Perheellisyys ei ollut esteenä, kun Birgitta hyvin pian kuolemansa jälkeen (1391) julistettiin pyhimykseksi. Birgittalaisjärjestö, Ordo Sanctissimi Salvatoris, kutsui samaan luostariin sekä naisia että miehiä. Eri sukupuolta edustavien jäsen-

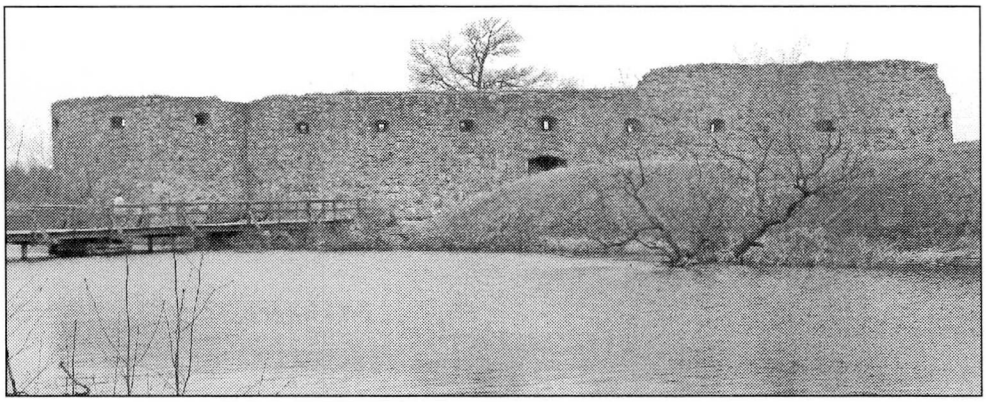

Kuva 6. Kronobergin piispanlinna kaakosta. Linnan nykyinen asu on 1500-luvulta. Kuva C. Tulkki.

ten välisestä tiukasta rajasta kuitenkin kertoo, että nunnien paikka jumalanpalveluksissa oli kirkon itäosan lehterillä – läsnä, mutta poissa näkyvistä. Lehterille oli suora käytävä nunnien asuintiloista, jotka oli sijoitettu Magnus Erikssonin lahjoittamaan tiilipalatsiin. Munkkien asunto rakennettiin luostarin piha-alueelle, missä sijaitsi myös yrttitarha.

Vadstenan luostarikirkko vihittiin käyttöön vuonna 1430. Vuosisadan jälkipuoliskolla valmistuneessa Naantalin luostarikirkossa noudatettiin paria pientä poikkeusta lukuun ottamatta samaa tilaohjelmaa (Hiekkanen 1988). Vadstenassa kirkko ehti palvella luostaria yli sadan vuoden ajan, sillä se muutettiin protestanttiseksi vasta vuonna 1550. Viimeinen nunna poistui luostarista vuonna 1596. Vuotta aiemmin kirkkoon oli haudattu Kustaa Vaasan pojista nuorin, Itä-Göötanmaan herttua Magnus. Nykyisin kirkossa kiinnittävät huomiota mm. keskiaikaiset puuveistokset sekä kuriositeettina sen ulkoseinässä olevat painaumat, joiden sanotaan syntyneen pyhiinvaeltajien painaessa sormensa syvälle pyhän rakennuksen seinään. Bjälbo-suvun palatsi on käytössä juhlahuoneistona, jossa mekin nautimme matkamme päätöslounaan.

MAHDIN MAISEMIA

Pieni piispankaupunki ja linna pienellä saarella

Växjön (5) kaupungissa piipahdimme ainoastaan tuomiokirkossa. Kolmilaivainen, 1400-luvun arkkitehtonisessa asussaan tähtiholvein sisustettu hallikirkko oli aluksi vain nykyisen keskilaivansa levyinen tavanomainen seurakuntakirkko. Vuonna 1164 se vihittiin tuomiokirkoksi, minkä jälkeen Ruotsiin perustettiinkin keskiajalla enää yksi katolinen hiippakunta, Turku. Växjön keskiaikainen asemakaava on peittynyt ruutukaavan alle ja arkeologinen tutkimus on ollut vähäistä. Koko keskiajan Växjö pysyi pikkukaupunkina, ja nykyisin se on viehättävä 70 000 asukkaan yliopistokaupunki.

Växjön piispan residenssi sijaitsi muutaman kilometrin päässä kaupungista. Kronobergin (4) piispanlinna Helgasjö-järven saarella on Kuusiston linnan

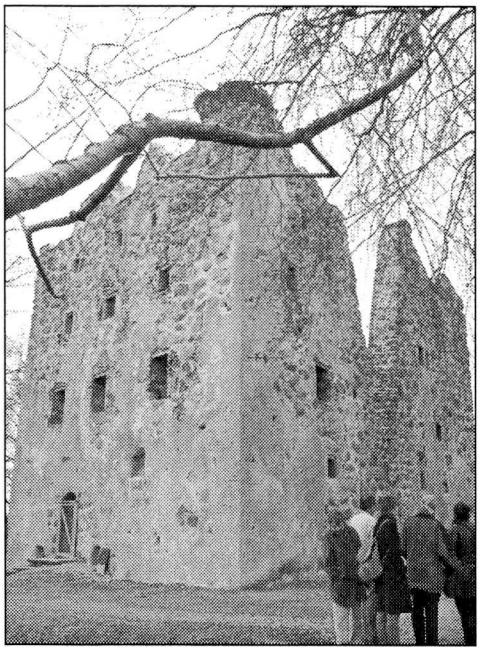

Kuva 7. Bergkvaran kummituslinna. Kuva C. Tulkki.

"sisar" toisestakin syystä. Linna mainitaan dokumenteissa 1300-luvulla, mutta sitten lähteissä seuraa tauko ja myös arkeologinen löytöaineisto näyttää ajoittuvan vasta 1400-luvun puoliväliä myöhäisemmäksi (vrt. Taavitsainen 1979). Armin Tuulse on esittänyt Kronobergin keskiaikaista pyöreää tornia Raaseporin linnan tornin analogiaksi. Drake on kuitenkin sitä mieltä, että Raaseporin torni tosin on alkuperäiseltä muodoltaan pyöreä, mutta se on rakennettu vasta 1400-luvulla eikä sitä ole syytä tulkita kastaaliksi (Tuulse 1951; Drake 1988; 2002; V.-P. Suhonen 2002).

Katolisen ajan päätyttyä Kronoberg oli talvikaudella 1542-43 Kustaa Vaasaa vastaan nousseen talonpoikaiskapinan keskuksena. Kapinajohtaja, talollinen Nils Dacke johti yhtä Smoolannin voimakkaimmista kapinaliikkeistä Kronobergistä käsin, mutta joutui kukistetuksi, minkä jälkeen Kustaa Vaasa varusti linnan neljällä pyöreällä tykkitornilla (kuva 6). Kronobergin raunoilla kiipeillessä voi miettiä, millaiseksi Kuusistokin kenties olisi kasvanut, jos sitä purkamisen sijaan olisi alettu laajentaa kruununlinnana. Kronobergin linnan kupeessa Stallholmenin saarella oli 1500-luvulla toimelias paikallisyhteisö karjatalouksineen ja käsityöläisineen.

Kronoberg sijaitsi ruotsalaisen Smoolannin ja Tanskalle kuuluneen Skoonen rajalla, ja siitä taisteltiin 1500- ja 1600-lukujen vaihteessa ainakin kahdesti. Linna oli menettämässä sotilaallisesta ajanmukaisuuttaan ja rappeutumassa jo ennen Roskilden rauhaa (1658), jonka jälkeen sen sijaintikaan ei enää ollut valtakunnanpoliittisesti strateginen.

AATELISET MAISEMAN HERROINA

Kirkon ja luostareiden valta-asema ei keskiajalla kaikkia miellyttänyt. Birgitan pitkään elämään mahtuivat nekin vuodet, joina Pohjolan yli pyyhkäisi ruttoaalto ja tuhannet maatilat autioituivat. Växjön seudulla Trolle-suku keräsi mustan surman jälkeen maksukyvyttömistä tai vaille omistajaa jääneistä tiloista muhkean maaomaisuuden. Jo 1470-luvulla alettiin rakentaa Bergkvaran (6) kivilinnaa Växjön piispan mahdin vastapainoksi ja suvun vaikutusvallan vertauskuvaksi. Vaikka kruunun asettama linnanrakennuskielto oli voimassa vuoteen 1493 asti, ei se ainakaan varakkaimmille näytä esteitä asettaneen.

Bergkvaran linnassa oli komeat 6-7 kerrosta, joista jokaisessa on kolmisensataa neliötä huonepinta-alaa. Ylimmän kerroksen kulmia koristivat ainakin 1600-luvun kivipiirroksen mukaan legolinnamaiset pikkutornit. Pohjakaavaltaan

nelikulmainen linna olisi ollut puolustuksellisesti epäkäytännöllinen, suoranaista tykinruokaa. Nykyisin linna kohoaa arvoituksellisena monikerroksisena kummitusrauniona järven rannalla maisemassa, jonka vaikuttavuutta lisää naapurina olevan ratsutilan paraatimainen puistokäytävä tallirakennuksineen (kuva 7).

Mahtiomistajansa symbolirakennuksen sisätiloihin tutustuimme Glimmingehusissa (12) Skoonen rannikolla. Gotlannin lääninherra Jens Holgersen valitsi henkilökohtaisen kartanolinnansa rakennuttamisen onnekkaan aloituspäivän astrologisten harrastustensa opastamana. Rakennustyöt käynnistettiin toukokuun 2. päivänä anno Domini 1499, kuten kalkkikivilaatta päärakennuksen sisäänkäynnin yläpuolella yhä kertoo (Nilsson 1999).

Viisikerroksinen rakennus muurattiin paikallisesta hiekka- ja kalkkikivestä ripeästi, ehkä vain viiden rakennussesongin aikana. Alavassa maastossa korkea rakennus erottui kauas, ja se näkyi myös merelle laivaliikennettä valvoen. Mahdollisena rakennusmestarina pidetään Adam van Durenia, joka osallistui mm. Linköpingin tuomiokirkon itäkuorin rakentamiseen ja jonka käsiala tunnetaan myös Lundin tuomiokirkosta. Hämmästystä Glimmingehusissa herättävät interiöörien yksityiskohdat. Jens-herra sisustutti palatsinsa erilaisilla Gotlannin kirkoista ja ylhäisöltä ryöstämillään tai velkojensa pantteina vaatimillaan kalkkikivikoristuksilla, joita on laskettu laivatun yli 250 tonnia. Niitä on mm. kapiteeleina, portaaleina, pilareina, porraskivinä, lattialaattoina ja pöytinä (kuva 8).

Jens Holgersson näyttää olleen renessanssihenkinen ritariromantiikan ihailija, joka vielä 1500-luvun alussa lyötätti itsensä ritariksi. Glimmingehus oli jo valmistuessaan tyyliltään vanhahtava ja muistuttaa lähinnä 1200-luvun kauppiastaloa. Puolustuksellisestikin se oli vanhanaikainen, vaikka epätoivotuille vieraille oli varattu yllätyksiä mm. varustamalla sisäänkäynnin yläpuolinen parveke lattialuukulla, josta kuuman pien kaataminen tulijoiden niskaan kävisi kätevästi. Umpinaisten seinien harvat ikkunaluukut oli aseistettu ja sisääntulokäytävässäkin on ampumaaukot.

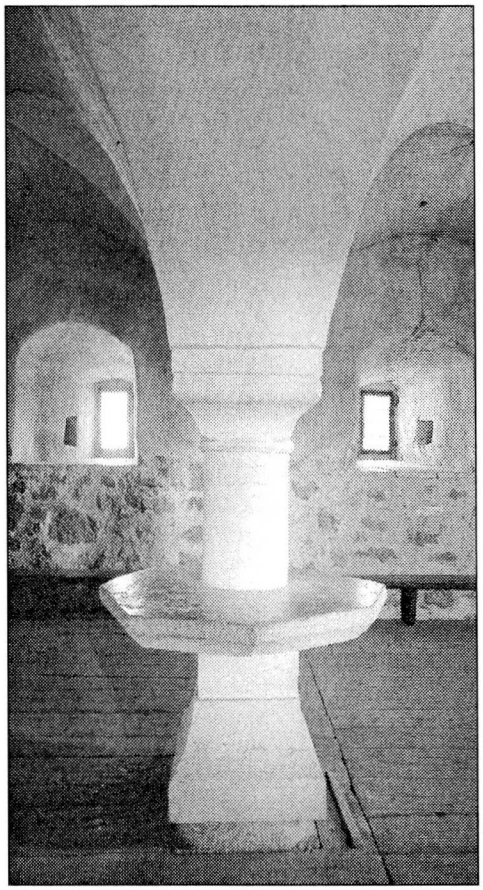

Kuva 8. Gotlannista tuotu kalkkikivipöytä ja linnantuvan keskipilari. Kuva Rolf Salomonsson, Glimmingehus 500 år, Nilsson 1999: 15.

Glimmingehusin päärakennusta keskiajalla ympäröineistä rakennuksista ei tiedetä mitään. Kaivauksia on tehty vain vallihaudan alueella, mistä 1930-luvulla löydettiin laskusillan rakenteita sekä ylellisestä elämästä kertovaa esineistöä, mm. valencialaisten saviastioiden palasia 1400-luvun lopulta. Linnassa löytöaineistoon ei ainakaan vielä juuri pääse tutustumaan, sillä esinenäyttely on suppea ja keskeneräinen. Glimmingehusia ei koskaan vallattu taistelussa. Se jäi 1600-luvulla asumattomaksi, minkä jälkeen sitä käytettiin viljamakasiinina. Arkkitehtuuriin ei myöhemmillä vuosisadoilla tehty suuriakaan muutoksia, ja nyt restauroituna Glimmingehus on nykyvaatimukset täyttävä matkailukohde kahviloineen, museokauppoineen ja koululaisryhmille tarjottavine elämysohjelmineen.

KIRJOITTAJAT

FM Tanja Ratilainen ja FM Mervi Suhonen ovat arkeologian jatkoopiskelijoita Turun yliopistossa.
Muiden TY:n opintomatkalaisten keräämää tietoa ja värikuvia on tarjolla oppiaineen internet-sivuilla www.utu.fi/hum/arkeologia

Kirjoituksen jälkimmäinen osa julkaistaan seuraavassa lehdessä.

ARKEOLOGISIA NÄKÖKULMIA TURUN HISTORIAAN

Seura järjestää yhteistyössä Turun Maakuntamuseon kanssa Turun arkeologista tutkimusta käsittelevän kaksipäiväisen seminaarin 11.-12. joulukuuta 2003.

Seminaari pidetään Turun linnassa ja sen lähtökohtana on seuran AMAF-sarjassa syksyn aikana ilmestyvä teos 'Arkeologisia näkökulmia Turun historiaan', joka esittelee uusinta Turkua koskevaa arkeologista tutkimusta.

Seminaarin tarkempi ohjelma ilmoitetaan seuraavassa lehdessä ja seuran nettisivuilla syyskuun kuluessa.

Joulukuun päivät kannattaa jo varata almanakkaan.

MATKALLE LATVIAAN KEVÄÄLLÄ 2004?

Seuran johtokunta tiedustelee jäsenistön kiinnostusta lähteä tutustumaan Latvian keskiaikaan keväällä 2004. Matkan kesto olisi 4-5 päivää ja hintana noin 400 euroa / henkilö sisältäen laivamatkat, linja-autokuljetukset ja yöpymiset hotellissa. Matka tehtäisiin yhteistyössä Rozentals-seuran eli Suomi-Latvia -kulttuuriseuran kanssa.
Matkasta kiinnostuneiden pyydetään ilmoittautumaan seuran sihteerille Hannele Lehtoselle, jotta matkajärjestelyt voidaan aloittaa.
Sähköposti: hannele-maria.lehtonen@pp.inet.fi
Puh. 0400-537 670

SKASin syyskokokous ja seminaari

KOTI KIVIMUURIN SISÄLLÄ

Hämeen linnassa pe 21.11.2003

Stratigrafi – och sen då? Synsätt, kulturhistoria och presentation

Inbjudan till 5:e Nordiska stratigrafimötet i Lund 24-25 oktober 2003.

Välkommen till det femte nordiska stratigrafimötet som hålls på Kulturen i Lund, Sverige. Denna gång ligger fokus kring tre teman: synsätt, kulturhistoria och presentation. Tanken är att ta upp hur bearbetningen av stratigrafin styrs av olika synsätt och hur den bearbetade stratigrafin påverkar vilken historia som skrivs och hur den sedan kan presenteras.

Anmälan till konferensen skall ha inkommit till Kulturen senast den 1 september. Anmälan görs enklast via e-postmeddelande till gunilla.gardelin@kulturen.com **eller via brev till Gunilla Gardelin, Kulturen i Lund, Box 1095, 22104 Lund.** Vid anmälan ange namn, adress, e-postadress, telefon, institution/arbetsplats, om du tänker delta på fredagskvällens middag och om du är vegetarian, vegan eller har någon matallergi. Observera att anmälan är bindande. Har du frågor ring Gunilla Gardelin eller Conny Johansson Hervén på tel. 046-350405.

Deltagaravgiften på 400:- och festavgiften på 250:- inbetalas senast den 1 september. Märk inbetalningen med ditt namn och nummer 402029. Avgifterna betalas till **postgiro 30611-8 eller bankgiro 660-7600.**

Bokning av hotell och vandrarhem görs av deltagaren (se bifogad lista över hotell och vandrarhem i Lund).

Välkomna!

Preliminärt program

Torsdag 23:e oktober

18.00-19.00 Registrering för tidigt anländande gäster och därefter pubbesök. Registreringen sker på Arkeologiska institutionen, Sandgatan 1.

Fredag 24:e oktober

8.30-9.00 Registrering på Kulturen, Tegnersplatsen
9.00-9.30 Femte Nordiska stratigrafimötet öppnas
9.30-10.00 Inledningstal Lars Redin
10.00-10.30 Kaffe
10.30-10.40 Kort inledning
10.40-11.00 Terje Gansum – Rituelle konstruktioner – stratigrafisk kulturhistorie?
11.00-11.20 Anna Petersen – Brukningshorisonter – ett stratigrafiskt sätt att arbeta med fysiska relationer
11.20-11.40 Liisa Seppänen – Att analysera, tolka och presentera – problem kring kontextuell presentation och arkeologiskt innehåll
11.40-12.00 Diskussion
12.00-13.30 Lunch
13.30-13.40 Kort inledning
13.40-14.00 Hannele Lehtonen & Kari Uotila – Naantali – digitization of stratigraphy
14.00-14.20 Jesper Hjermind – Tälle, måle og veje – funktionsanalyse af kontexter
14.20-14.40 Diskussion
14.40-15.00 Kaffe

15.00-15.20 Chris McLees – High-definition analysis of artefacts, stratigraphy and activity in the Archbishop´s Palace, Trondheim.

15.20-15.40 Mervi Suhonen – Optimism, pessimism och möjliga kompromisser. Att tolka fyndsammanhang av medeltida, organiska lager

15.40-16.00 Kerstin Fogelberg – Fas och fynd. Sanning och konsekvens?

16.00-16.30 Diskussion

ca 19.00 Festmiddag

Lördag 25:e oktober

9.00-9.20 Inledning

9.20-9.40 Per Sarnäs – Matjorden – en del av fornlämningen – vad är det för mening med att undersöka matjorden?

9.40-10.00 Anna Östling – Stratigrafi i bronsålderskontext, hur gör man?

10.00-10.30 Kaffe

10.30-10.50 Jens Heimdahl – Den urbana naturen

10.50-11.10

11.10-11.30 Diskussion

11.30-12.30 Lunch

12.30-13.00 Inledning till Workshop

13.00-14.30 Workshop inklusive kaffe

14.30-1500 Diskussion

15.00-15.30 Avslutning

Suomen keskiajan arkeologian seura - Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry on toiminut keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimuksen edistämiseksi vuodesta 1990 ja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen. Seuran tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Seura järjestää seminaareja, vierailuluentoja, opintomatkoja ulkomaille ja kotimaahan, ottaa kantaa ajankohtaisiin arkeologisiin kysymyksiin ja harjoittaa julkaisutoimintaa.

Seuran jäseneksi otetaan keskiajan ja uuden ajan arkeologiasta kiinnostuneita henkilöitä. Jäseneksi voi ilmoittautua kirjallisesti seuran osoitteeseen (SKAS c/o Arkeologia, Henrikinkatu 2, 20014 Turun yliopisto) tai sähköpostitse seuran puheenjohtajalle (yhteystiedot alla). Jäsenmaksu on 16 euroa ja opiskelijoilta 10 euroa. Osoitteenmuutokset pyydetään tekemään seuran sihteerille (yhteystiedot alla). Seuran kotisivut ovat osoitteessa http://org.utu.fi

Puheenjohtaja: Kari Uotila
Suovillankatu 3
20780 Kaarina
050-5287360
kari.uotila@utu.fi tai kari.uotila@kolumbus.fi

Sihteeri: Hannele Lehtonen
p. 0400-537 6710
hannele-maria.lehtonen@pp.inet.fi

Rahastonhoitaja: Terhi Mikkola
050-582 2526
mikkolaterhi@hotmail.com

ISSN 1455-0334

DIGIPAINO
Turun yliopisto 2003

.GB50
PRESS M

SKAS 2/2003

SKAS c/o Arkeologia,
Henrikinkatu 2
20014 Turun yliopisto